

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. AGUSTÍ DURÁN Y SANPERE

EL DÍA 20 D' ABRIL DE 1924

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO» - CONSELL DE CENT, 140 A 144

1924

DISCURSOS

LLEGITS EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. AGUSTÍ DURÁN Y SANPERE

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. AGUSTÍ DURÁN Y SANPERE

EL DÍA 20 D' ABRIL DE 1924

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO» - CONSELL DE CENT, 140 A 144

1924

SENYORS ACADEMICHS:

La vostra benevolença y el nostre afany de treball, ja que no els merexements aconseguits, ens han dut a la vostra companyia. Teniu-noshi per lleials treballadors y per enamorats de la recerca pacient que porta una claricia nova a la Historia nostrada. Si d'aquest lloch estant pot ésser el nostre esforç de major honor o de major profit a la Patria, us en siguin donades moltes gracies a vosaltres que 'ns hi heu dut.

Per be que les fórmules cerimonials dexessin suposar una altra cosa, no venim a l'Academià a ocupar el lloch deixat buyt pel senyor Joaquím Miret y Sans; l'ampla y profunda erudició del historiador malaguanyat; el seny que li féu triar sempre temes de veritable interés; la fermesa y constancia de tan llarga y profitosa tasca; y, adhueh l'esforç posat en l'estructuració de l'Academia, de la qual els honors forans may no l'havien desviat, son fets de tanta significació que be podém dir que el buyt de la seva ausencia es la seva obra metexa que l'ompla com una supervivencia treballosament y meritoriament guanyada.

Ço que nosaltres venim ara a fer en nom d'En Joaquim Miret y Sans es a continuar, si la desproporció de l'obra permet aquesta paraula, una sola de les múltiples direccions de la seva activitat histórica: les recerques documentals sobre la vida dels antichs juhéus catalans.

La obra literaria y la personalitat d'En Joaquím Miret y Sans ha estat prou ben descrita y estudiada pel senyor Carreras y Candi (1), pera que nosaltres ens creguém ara rellevats d'intentarho novament. Dexeunos només enu-

(1) En *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, any XXI (1921), pàgs. 39-57.

merar les recerques d'En Miret y Sans directament relacionades ab el tema esmentat, per tal de veure com li eren plaents aquests estudis.

En Miret començà a publicar el fruyt dels séus treballs l'any 1897 y ben aviat prenen rrelléu singular, entre la diversitat dels temes estudiats, la historia dels Templers y dels Hospitalers, que ja no s'havien d'allunyar de la seva atenció; els comtats y els vescomtats que marquen y performen les fronteres de la Catalunya naxent, son axí meteix escorcollats des dels Arxius y resseguits muntanya per muntanya, vila per vila; les primeres noticies literaries del català que comença a pendrer forma gràfica, li foren agradoses, essent sortós de poder fer en aquest camp bona y plena collita; les influencies mutues de Catalunya y els païssos llunyans també el trobaren sempre solícit. Un altre tema, però, el dels antichs juhéus, es el que nosaltres voliem retreure, del qual En Miret semblà axí meteix encuriós tota la vida. L'any 1904 publicà la carta de franquesa dels juhéus de Tortosa, contribuint al homenatge d'En Francisco Codera. Dos anys després era una relació del avalot antijudaich de Montclus, del any 1320, que feya aparéixer en la *Revue des Études juives*, de París, ab la qual sempre més guardà relació. Els metges juhéus del rey Pere li donaren lloch a una nova disertació publicada a la metexa Revista l'any 1909, y un estudi sobre el procés contra els juhéus d'Osca, promogut en 1377 per acusacions de sacrilegi, fou inserit en l'*Anuari del Institut d'Estudis Catalans* de 1911-12. Ve després el fruyt de la col·laboració d'En Miret y Sans ab el seu amich el rabí parisench Moisés Schwab que dura els anys 1915 y 16 ab quatre publicacions, que son altres tantes peces fonamentals, sobre els més antichs documents de juhéus catalans dels segles XI, XII y XIII.

Aquesta es, sumariament exposada, la profitosa contribució d'En Miret y Sans a la historia dels antichs juhéus catalans; però en moltes altres de les seves publicacions, y singularment en les darrerres, s'hi veu com ben sovint s'atura y s'complau en la menuda referencia hebràica, en el personatge obscur que li surt al pas en algún call ombríu, en la nota aclaratoria d'un document signat per

juhéus o adreçat a la juheria de tal o qual vila. Repasseu sino l'itinerari de Jaume el Conqueridor (1918), o llegiu no mes l'index nominal que l'acompanya y veureu en quina proporció més gran hi son els noms hebraïchs.

Es per axó, perque l'estudi dels antichs juhéus catalans pren en l'activitat literaria d'En Miret una part considerable y característica, que 'ns es grat en aquesta ocasió seguir, ni que sigui de lluny, les seves petjades y fullejar lleugerament els papers que ens parlen del antich call dels juhéus de Cervera.

Fóu justament En Miret y Sans qui, haventnos sorprés un día al Arxiu de Cervera davant la paperassa relativa als juhéus del antich Call, que havíem anat separant, ens alentava a prosseguir les recerques, y fóu En Miret qui ens presentà al séu amich Moisés Schwab per a que 'ns esclarís uns dubtes que l'aparició de documents aljamiats ens havia posat (1). El mestratge d'En Moisés Schwab, però, no pogué ésser complert, perque la mort ens el prenia en el mes de desembre de 1918, abans que els desitjats esclariments ens arribessin, a xi com un any després moria En Joaquim Miret y Sans.

Ens plau avuy donar compliment al consell del mestre, fent que sigui el nostre treball com un tribut humil al nom del home ilustre.

(1) Els textos aljamiats als quals fem referencia foren publicats sota el títol *Documents aljamiats de jueus catalans (segle xv)*, en *Bulleti de la Biblioteca de Catalunya*, vol. V (1920), pàgs. 132-148.

REFERENCIES DOCUMENTALS DEL CALL
DE JUHÉUS DE CERVERA

La tradició y els documents

No més el fet de les llargues centúries de convivència ab el poble juhéu, ja podria fer creure en l'existència d'un pòsit de tradicions locals que mantingués viu el recort de les antigues juheries, adhuch fos barrejat de veritats y de llegendes. La diversitat dels costums n'aumentava encara la versemblança, car els juhéus eren els assenyalats que vivien agombolats en la exigüitat dels alberchs dels calls misteriosos, y eren els possehidors avars de riqueses fabuloses y les víctimes frèvols de les persecucions despietades.

Sembla, però, com si l'any 1492, no solament portés la mort de les juheries, sinó l'oblit llur. Damunt les runes dels calls foren alçades tot seguit noves construccions, y ab l'escampament de les cendres de les llars extingides sembla talment que fos escampada y perduça la memoria d'un poble.

Molt més llunyanes son les incursions alaràbigues y ben poch duradora llur dominació efectiva; el poble, però, ha sembrat la terra de recorts de *moros* y els atribueix qualsevulga construcció l'origen de la qual no estigui al séu abast. La imatge dels juhéus, en cambi, s'es ésvahida de la memoria popular, y fins per a establir l'indret hont s'alçava en cada localitat l'antiga juheria, cal recorre a les recerques pacients entre la lletra y la pols dels pergamins esborradissos.

Seria costós de fixar quàn s'extingeix el recort directe en cada un dels pobles de Catalunya, però per al cas de Cervera ens trobem ab un testimoni que'ns aclareix un xich el dubte. Es tracta d'un document de l'any 1620 que ens dexa albirar l'estat d'opinió de la gent del poble respecte dels juhéus del antich call cerveri, sense que'l fet

de que les notícies ens siguin trameses indirectament vulgui dir que llur precisió en valgui de menys.

Se tracta d'una informació testifical rebuda a instància del P. Lluís Llentiscar (1), del ordre dels Predicadors, en el procés seguit en la cort del batlle de Cervera per tal d'esclarir la puresa de llinatge dels Major, a qual fi van dirigides les preguntes del interrogatori. Resultà del procés que 'ls Major havien estat sempre tinguts per cristians vells no maculats ab sanch de juhéus, de sarrahins ni d'altra raça abatuda, y qu' havien fundat d'antich certes institucions piadoses en l'església parroquial, hont tenien un sepulcre antich decorat ab les armes de flor de lliri y barres, pregonant la noblesa de la nissaga (2).

Ço que ara ens interessa directament no es pas, però, la cristianitat dels Major, sinó les observacions que fan els testimonis sobre 'l barri juhéu, el recort del qual es veu com s'estava extingint aleshores, en la memoria de les gents.

Deya la pregunta quarta del interrogatori, si era sabut que 'ls juhéus habitaven tan solament en dos carrers de la vila, ço es, un qu'anava desde l'Hospital al carrer Major y altre qu'era dit *lo Call*.

Cristófol Nuix, apotecari de Cervera, de 85 anys, declara com, efectivament, eren aquests els carrers de la juheria, dient qu'ell ho ha entès axí «tots los dies de sa vida a persones antigues y més velles que ell», afegint que «això tothom arreu ho sab y fins los minyons d'estos temps».

El notari Geroni Porta, que barreja un xich en sa declaració lo que sap de tradició y lo que ha trobat en escriptures velles, ens diu qu'aquells carrers eren dits *call sobirà y call jussà*.

Un altre testimoni, Damià Domingo, pagès de 84 anys, ens confirma que «encara el dia de avuy es aquexa la pública veu y fama», que els juhéus estaven en aquells carrers, els quals tenien tancats la major part del temps.

Qui'ns dona una visió més clara y viva es el testimoni

(1) V. Apèndix, n. VI.

(2) En una capella de l'absis de l'església de Santa Maria de Cervera se conserva encara un sepulcre de pedra ab imatge geyent y escuts ab el senyal dels Major.

Simó Bonjoch, mercader de 65 anys, qui a més de dirnos que'l call jussà era també dit carrer d'En Agramuntell, ens diu qu'en aquells carrers els juhéus feyen *la Sala*, segons ho sab d'un home vell de nom Morell o Parici, el qual havia vist com els juhéus entraven a la Sinagoga, y contava que hi entraven descalços, y que'l meteix Morell, essent minyó, ab altres companys, els anaven a pendre les sabates, exint aleshores alguns juhéus, acuytantlos per a que les dexessin.

Aquest meteix testimoni 'ns parlà de l'expulsió dels juhéus «en temps que lo rey Fernando feu les crides», però no 'ns diu, com ho fa el notari Porta, que'ls fugitius anaren a totes parts del mon, afegint que «per avuy n'hi ha algú en Róma que viu en sa lley».

Encara 'ns revela el notari Porta que en totes coses era feta divisió entre juhéus y cristians, tant, que'ls notaris duyen dos manuals, un per als cristians, senyalat ab una creu, y altre per als juhéus, en la coberta del qual hi posaven «un home pintat ab el nas molt llarch y molt disforme» (1).

Sabèm, donchs, com era encara cosa general en el segle XVIIe el recort del barri juhéu; el nom dels carrers que'l formaven; l'emplaçament de la sinagoga; certes particularitats de llurs costums; l'expulsió y el general escampament. Aquesta tradició, però, mantinguda viva fins l'any 1620, no deuria tardar en esmortuirse fins a desaparèixer totalment, tal com havia passat en les altres viles y ciutats de Catalunya.

Avuy dia la tradició popular es talment nula a Cerverà, que apenes es compresa la denominació de *call* que oficialment s'es mantinguda encara per a un dels carrers de l'antiga juheria, com l'únic vestigi d'aquell barri singular.

Morta la tradició y transformats els carrers de la juheria, cap altre element local d'estudi podiem trobar per al nostre objecte, com no fossin els documents contemporanis. Però els papèrs familiars y els arxius de les escoles

(1) Entre els manuals dels notaris contemporanis del call cerverà que han estat conservats se'n troba algú ostentant, efectivament, en la coberta figures gòtiques ab alusions clares als juhéus.

juheves y del consell de l'aljama desaparegueren sens dexar rastre, y ha romàs tan solament una partida d'aquells documents que per una o altra causa havien de passar per les mans d'un notari o per les d'un escrivà del consell de la vila o de la batllia; aleshores els documents eren anotats o registrats, y es ara d'aquestes fonts que cal beure, y no pas a mesura de la set, sinó de l'aygua.

Les primeres noticies documentals del call cerveri ens porten a la tretzena centuria; son indicacions relatives a ordres reials de caràcter circular que anaven adreçades a tots els juhèus de la colecta, limitant les usures o reglamentant algun altre aspecte de llur vida econòmica. Els juhèus de Cervera hi aparexen generalment junt ab els de Barcelona, Tarragona, Vilafranca del Penadès, Montblanch y Caldes de Montbuy (1).

Es comprovada l'existència de nuclis juhèus a Catalunya en temps molt més reculats; les làpides de Tortosa y Barcelona, axí com les de Girona y Tarragona, ho diuen clarament, però la tretzena centuria es manifesta en els documents com una revifalla y com reconexença primera de bon nombre de noves comunitats locals. Recordèm no més que'l primer document conservat de l'aljama d'Avinyó es de 1255; que 'ls juhèus de Solsona (2) son citats des de 1276, y que correspon al any 1277 la primera noticia corporativa de l'aljama de Vich (3).

A les derreries d'aquesta metèxa centuria se comencen de trobar en els documents contemporanis juhèus de Cervera intervenint en altres indrets. En 1280, Ester, muller d'Astruch d'Espanya, havia venudes al juhèu Vidal de Cervera, per 1,200 sous, dues cases que tenia al call juhich de Barcelona (4). Tres anys més tart, Abram Astruch, juhèu de Cervera, prenia per sirventa a Dolça, filla d'Axa, muller de Capdela, de Santa Coloma de Queralt (5).

(1) BOFARULL: *Los judíos en el territorio de Barcelona*; y REGNE: *Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III, rois d'Aragón, concernant les juifs*. Revue des Études juives, Paris, vols. 60-61 (1911).

(2) RIU y CABANES: *Aljama hebrea de Solsona*, Bol. de la R. Acad. de la Historia, Madrid, vol. XVI (1892), ps. 20-24.

(3) CORBELLA: *La Aljama de Jueus de Vich* (1909).

(4) CORBELLA: *Loc. cit.*, p. 155.

(5) SEGURA: *Historia de la villa de Santa Coloma de Queralt* (1879), p. 58.

Després d'aquestes dates, les notícies literàries de juhéus cerverins sovintegen molt en els arxius locals, la documentació dels quals pot dirse que comença a les primeries del segle XIV^a, excepció feta d'alguns documents escaducers d'època anterior.

Dues son les procedències dels documents de que 'ns hem hagut de valer per l'estudi de l'aljama de Cervera: l'Arxiu Notarial y el Municipal. El primer ha estat el més pròdich, y encara pot donar lloch a nombrosos esclariments. Aquest Arxiu s'havia després del Arxiu de Protocols, per ço com era considerat inútil per a les recerques legals, restant entafurat en una casa del carrer Major, antiga residència d'una família de notaris. El senyor Faust de Dalmases, aficionat com estava a les antiguitats cerverines, aconseguí que li fos permès triar d'entre els manuals polsosos aquells papers que li fossin d'utilitat per la col·lecció particular de documents y llibres relatius a Cervera, que estava formant (1). Després d'aquesta tria restà encara un gran agombolament de paperassa, que hauria estat fatalment destruïda si no hagués estat l'afany que per a salvarla desplegà un altre enamorat de l'història local, mossèn Crispi Borràs; ell recollí les dexalles d'aquell antic dipòsit notarial, aconduïntho provisionalment en un departament dels claustres de l'església de Sant Agustí. Allí foren sumariament ordenades les sèries de manuals y d'allí passaren en bloc l'any 1919 al Arxiu Històric Municipal, organitzat de bell nou, constituïnthi un fons separat, el qual està format actualment per uns dos mil volums, corresponent el més antic al any 1310.

L'Arxiu Municipal, comprès ara dintre l'Arxiu Històric, constitueix un fons documental que 'ns ha donat també molt sovintejades clariècies sobre les relacions del call y la vila. Els acorts del Consell s'hi referexen sovint, y ara que 's feta l'ordenació de les sèries documentals, les recerques hi son més seguidores y profitoses.

(1) Remercièm públicament la liberalitat del senyor Faust de Dalmases, que sempre 'ns ha permès estudiar a pler nostre els documents de la seva notable col·lecció.

Malgrat l'abundor dels documents relatius als juhéus, que en un y altre Arxiu se troben, la relació que anèm a fer de la formació y evolució del call de Cervera haurà d'èsser forçosament fragmentaria, car els documents il·luminen no més a troços el camí, y caldrà aprofitar moltes vegades raigs subtilíssims de claror escampats açí y allà y enforçarlos davant de nostres passes, per tal de desespessir les tenebres y veure la terra per hont se camina.

II

Topografia del call y evolució de la juheria

Si es cert que la juheria de Cervera no adquirí forma corporativa fins al segle XIIIe, cal suposar que ben aviat pendria gran volada, car regnava encara Jaume II quan fou ja forços d'ampliar els limits del Call, per tal d'evitar que per la fretura de lloch, juhéus y cristians haguessin d'estar en perillosa convivencia.

L'any 1328, Alfons III insistia des de Lleyda en manar que'ls fos atorgada als juhéus de Cervera aquella ampliació del call permesa del seu pare y que no semblava haver tingut realitat. Deya la nova disposició que'l lloch més convenient pera ésser destinat de bell nou a la residencia dels juhéus era el carrer nomenat *carrer del Vent*, proper del call antich, el qual des d'aleshores hauria d'ésser considerat com formant part de la juheria (1).

Corria aquest carrer paralelament al call primitiu y passava des del carrer Major de la vila fins a la muralla, no lluny de la plaça dita de les Besties. El carrer Major tenia en aquell indret un axamplament conegut ab el nom de plaça de l'Olm, mentres que a tota aquella part alta de la vila se li deya, y se li diu encara, *lo Capcorral*. Els documents ens parlen indistintament del *call del carrer del Vent* y del *call de Capcorral*, però fou encara més estesa la denominació de *call sobirà*, en contraposició al antich carrer

(1) Arx. Cor. Ar.: Registre 475, f. 176.

d'Agramuntell, dit constantment *call jussà* (Vegis fig. 1).

Alguna vegada apareix també el nom de *call mitjà*, referintse potser a alguna petita via que posés en comunicació interior els dos calls, car llurs extrems eren tancats ab sengles portals y portes.

La petita juheria de Cervera anava fent la seva vida, ufanosa o mesquina, segons li era favorable o adversa la voluntat del rey y la del consell de la vila. Les sotragades que rebia tot sovint el mon juhéu en la catorzena centuria també trobaven ressò en el call cerveri, axí com en les altres aljames vehines, y prenien bona part en la crexença y en la minva de la llur població hebràica.

L'avalot de 1349

Axí, aquella gran persecució començada a Alemanya l'any 1337, inculpant els juhéus del escampament general de la pesta, envahí com un incendi violent totes les terres d'Europa y arribà a guspirejar a Cervera, esglayant el call temorench y causant la imposició de càstichs als malfactors. Ens en parla el metge y historiador hebreu Joseph Ha-Cohen, qui escrivia cent anys després el séu llibre *La Vall dels plors* (1), hont ressegua el camí del doloròs pélegrinatge de la seva raça.

Joseph Ha-Cohen, que havia pogut conèixer els escrits contemporanis dels fets que historia, diu, parlant dels efectes que la persecució del any 1349 causà a Catalunya:

«Algún temps després, els cristians, alçantse contra els juhéus de la vila de Cervera; en mataren uns divuyt y posaren ma al barreig; els que restaren, fugien, mortificantse ab dejunis y fent penitencia molts d'ells sota del cilici y de la cendra. Tres jorns més tart, el 10 del mes d'Ab, dia de mortificació pels juhéus, els habitants de Tàrrega s'alçaren axí mateix, atacant els juhéus, matantne més de trescents, que arrocegaren fins una cisterna buyda, y s'entregaren al saqueig. Els sobrevivents es refugiaren a les cases dels amichs, que 'ls amagaren fins que fôu passada la tempesta.

(1) JOSEPH HA-COHN: *Onek habat... Vallée des pleurs*. Ed. Letteris; Wien 1852; trad. française par Julien Lee; Paris, 1881; p. 78.

Restaren nus y despullats de tots llurs bens, y no tingueren vergonya d'aquest dia d'espant» (*Gen.* II, 25).

Els documents qu'hem pogut registrar comproven la relació transcrita, sense arribar, però, a fixar el nombre dels juhéus morts en el barreig dels dos calls vehins, el de Cervera y el de Tàrrrega, significantnos no més la major duresa de la persecució targuerina, per ço com els càstichs imposats hagueren d'ésser majors y el rey hagué de provehir a la nova construcció d'aquella juheria (1).

Els fets de Cervera son comprovats per unes notes inconexes del llibre de *Clavaria* del any 1349, del Arxiu Municipal (2), que parlen del avalot del call y d'unes forques que'l Portantveus de Procurador de Catalunya, en Gispert de Guimerà, havia fetes plantar en la plaça del Corral, hont havien estat penjats dos homes inculpatos en l'avalot. Aximateix ens parlen de certes gestions que'ls pahers de la vila entaularen davant del rey, qui aleshores se trobava a Lleyda, per tal que'l rigor de la justícia fos moderat.

La persecució de 1391

La primitiva escola de la juheria cerverina estava situada en el call antich, més tart, però, vers l'any 1385, com fos que la crexença de l'aljama ho reclamés, fou construïda una nova escola al call sobirà, de la qual parlarem tot seguit ab la detenció que permeten els nombrosos documents que se'n conserven. Ara no més retrem el fet, per ço com es prova palesa d'haver arribat una època de pau y confiança, esvahit com ja devia ésser el recort de les inquietuts de 1349. Però tampoch la confiança d'ara havia d'ésser duradora, car sis anys després s'havia de veure

(1) En el *Llibre de Privilegis, Usos y Drets antics* del Arxiu Municipal de Tàrrrega, hi ha dos documents reials que's refereixen al avalot del call de 1350; el primer es de 17 de les calendes de maig y conté la remissió per la destrucció del call; el segon, contenint el permís per a reconstruir la juheria, es de dos dies després. Diu el rey Pere als pahers de la vila «...quod in quada parte ipsius ville versus tamen locum vocatum La Font possitis facere et construere seu construi facere calle judaycum cum muris et turribus...», referintse probablement a cert indret del Reguer de Tàrrrega que encara conserva el nom de *Callet*.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Clavaria*, 1349, ps. 11, 45 y 52 a 54.

interrompuda sobtadament per les persecucions antijudaiques, que feren de l'any 1391 un any funest en l'història del judaisme d'Espanya. Moltes aljames catalanes, y al cap d'elles la de Barcelona, trobaren la seva fi en aquests trasbalsaments, que havien començat a Andalusia y envahiren seguidament totes les terres ibèriques; altres juheries sobrevisqueren, havent patit el general trontoll, y a totes arribà la malestrugança de l'anyada.

Aximateix el call de Cervera, adhuch els documents en aquest punt no siguin gayre explícits, sembla que solrí els efectes de la exaltació popular, forçant la justícia reyal a obrir diversos processos.

Datada a 3 d'octubre de 1392, el rey Johan trameté una ordinació al veguer y batlle de Cervera, axí com l'havia tramès a altres oficials reials d'altres ciutats y viles, vedant el portar armes si no era coltell que no arribés a tenir un palm de ferro y fos de forma de ganivet, y axò sots pena d'ésser penjats els contrafactors sens tota mercè, confiscats llurs bens y trencades les armes que'ls fossin trobades, les quals serien penjades ab ells en lloch públich y manifest perque'n fos memoria duradora (1).

La duresa d'aquests càstichs no devía ésser inspirada per les violències comeses a Cervera, sinó per les d'altres llocs qu'en la ordinació no's nomenen, y ahont diu, però, que cremaren les portes de les juheries, combatent y fent escorcoll del call, matant y robant els juhús de les aljames, els quals estaven sota la guarda y protecció reyal, «coment de fet los dits crims, e altres, diu l'ordinació, ab lurs armes descubertament com si anassen combatre e guerrejar cosa a ells deguda e ordonada e manada per lo senyor Rey».

L'any 1393 encara preocupaven al consell de la vila de Cervera les reclamacions dels curials, que feyen grans processos y encartaments contra els sospitosos d'haver intervingut en el barreig del call (2). De llurs deliberacions sembla deduirse que la vila s'havía possessionat d'una corona d'argent que'ls juhús reclamaven, aconsellant alguns que

(1) Aquesta ordinació fou publicada sota el títol *Un ban de la velluria*, en la *Revista de Catalunya*, n. 5 (1897), ps. 188-190.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells*, 1393, f. 16 dup.

fos destinada a fer un reliquiari hont fossin custodiades les reliquies de l'esglesia de Santa Maria, mentres que alguns altres, més temerosos, deyen que seria millor ferne donació al rey, ab la qual cosa confiaven ablanir la duresa dels encartaments y fer cessar els processos.

Un document de 20 de juliol del mateix any 1393 sembla indicar qu'en l'escomesa al Call cerveri hi prengueren part principal els pagesos d'alguns pobles del vehinat, singularment d'Oluja jussana, Castellnou d'Oluja, Sant Guim de la Plana, El Llor y la Manresana, veyentse obligades les universitats d'aquests pobles a admetre una composició pecuniaria ab el comissari reyal, pagant els tres primers tretze florins y altres tretze els dos pobles restants (1).

Els fets matexos de 1391 y més provablement la inseguretad en la vida de les aljames que aquells fets portaren com a conseqüencia natural, degueren ésser causa de la despoblació del call de Cervera, les cases del qual anaven passant a mans dels cristians. fins a fer nàxer en alguns elements de la vila l'esperança de foragitar els juhéus de tot l'antich carrer del Vent, reduint la juheria al antich call jussà. Aquesta idea degué ésser aviat formulada com un propòsit de compliment pròxim, forçant els juhéus a cercar l'ajut reyal, que no 'ls mancà aquesta vegada, axí com era costum que no 'ls manqués. No tardà Johan I en escriure al governador retreyentli, qu'hagués vist ell personalment aquestes coses sens provehirhi res, y manantli que fes respectar els límits de la juheria tal com eren estatuhits, per ço com si els juhéus eren trets del call sobirà, no cabrien en l'àmbit migrat a que se'ls volia reduir, sobre tot tenint en compte — d'iu la lletra reyal — la crexença ràpida que era esperada en l'aljama de Cervera, hont semblava que aviat hi seria reunida una nombrosa comunitat judaica. Manava aximateix el rey que no fos permés que cristians de natura ni conversos seguissin en possessió de les cases del Call, donant per anulades les adquisicions que s'haguessin fet després dels acontexements de 1391, y prohibint que més endavant se'n fessin (2).

(1) V. Apéndix, n. I.

(2) V. Apéndix, n. II.

Crexensa de l'Aljama

Els auguris de la crexença de l'aljama anunciats pel rey en sa lletra de 1395 no sabèm si trobaren realització immediata, la qual, però, no seria gens inversemblant, car la destrucció d'aljames catalanes importants degué donar un gros contingent d'emigració vers les altres juheries catalanes. Els documents qu'havem pogut analitzar semblen demostrar un veritable augment en la població del Call de Cervera, trobantse ja entrat el segle xve.

De 1417 tenim una relació dels juhéus, que en els quatre anys anteriors havien translladat a Cervera llur habitació (1). Reclamaven certa rebaxa en els tributs de l'aljama, y ho feyen en un text de redacció catalana que dexa transparentar ben ostensiblement la ma judaïca que l'havia escrit, com es abundós en grafies influenciades del costúm d'escriure en llengua hebraïca. Eren aquests juhéus Davi Samuel d'Apiera, mestre Isach Bonafós y Salrell Bonafós, son fill; Samuel de Lunell y Na Goig, filla de Salamies de Lunell; Çahim Natronahi, Niçach de Focalquier, Astruch Galipapa, Juceff Gracia, Adret Astruch y Na Bonadona, viuda d'Astruch Adret; Astruch Toro, Na Jaumaylla, viuda de Jafuda Albacha, y Santón de Barbastre:

Aquesta relació, ni que hagi d'ésser interpretada no com a nòmina individual, sinó corresponent a caps de casa, no dona pas l'impressió d'un augment extraordinari de població. Documents quelcom posteriors son, en cambi, més explícits, com alguns de 1426, hont se parla de la fretura de senyalar ja nous carrers pera l'habitació dels juhéus, que son en gran multitut, diuen els pahers, haventn'hi molts d'altres que hi habitarien si no fos per l'estretura dels calls (2). Els pahers y consellers d'aquest any no foren tan esquerps com els de 1395 y trobaren motiu bastant en aquelles consideracions pera senyalar una ampliació del call, fentlo extensiu als carrers d'En Lombart y a les graus d'En Roqueta, indrets que estaven despoblats y ruinosos,

(1) Arx. Hist. de Cervera; Fons Notariat; plec *Juhéus*, n. 23.

(2) Arx. Hist. de Cervera; Fons Municipal; *Llibre de Consells* (1426), f. 29.

confiant qu'els juhéus els posarien en còndret, en benefici evident de la vila.

La petició de noves ampliacions del Call es feu sentir altra vegada en 1447, ocupantse'n el consell municipal del dia 5 d'Agost, el qual facultà als pahers y a certs prohomes pera cercar un carrer apartat hont visquessin tots els juhéus que no cabien al call, donantlos axí facilitats per a que poguessin estar separats dels cristians, permetent, però, que tinguessin obradors a lloguer en els carrers de la vila. Alguns dies després, els pahers escrivien al regent de la Batllia general de Catalunya demanantli autorisació per a que els juhéus poguessin fer Call segur, tancat ab portals, al carrer de N' Amell, en el qual no més hi havia corrals y alguns alberchs enderrocats (1).

Predicacions antijudàiques

Aquests acreximents successius no's produhiren pas dins un ambient de cordialitat continuada, sinó entre ben marcades alternatives de transigència qu'acabava per ésser benevolent en excés, provocant per contracop la hostilitat qu'algú curava d'afavorir.

Sembla que eren els frares els que exercien una major vigilancia en el compliment de les disposicions que regulaven les relacions entre les gents de diversa lley, posanthi devegades tanta duresa, que obligaven la intervenció superior (2).

Un frare predicador fôu qui prengué, en 1420, el comès de promoure a Cervera una reacció violenta contra l'excessiva tolerancia respecte a la conducta pecaminosa que molta gent de la vila menava públicament.

Els blasmes del predicador foren durs y sense gens d'ambigüitat, descobrint el mal y manifestantlo a plena llum pera major vergonya (3). Deya que la blasfemia s'havia ensenyorit de la vila, fentli bon costat els jugadors y persones de mala vida, que hi eren en major nombre qu'en

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells* (1447), f. 85.

(2) Pere III escrivia en l'any 1346 al Ministre dels frares Menors demanantli que fes mudar de convent a frà Pere dez Quo, de Cervera, qui predicava continuament exitant el poble en contra dels juhéus. RUBÍO: *Documents per l'història de la Cultura Catalana migeval*, II, 81.

(3) V. Apèndix, n. III.

altre lloch, afegint que massa sovint l'amistançament irregular desbancava el matrimoni, si ja no era adulteri o sacrilech. Però, hont el predicador insistia en el repte, era en la llibertat dels juhéus, que cada dia era més ampla, sens que ningú hi provehís, contravenint les ordinacions papals sobre la roda qu'havia d'ésser senyal de llur condició; degollant públicament en les carniceries y venent als cristians les carns d'ovella o moltó menyspreades després d'haverhi acomplit els rites de llurs supersticions, y vivint juhéus y cristians en perillosa comunitat y barreja.

Aquestes predicacions foren tot seguit comunicades pels pahers al consell de la vila, donant naxença a unes ordinacions que intentaven reconstruir la moral pública, tan cruament denunciada pel frare predicador. El mal parlar y el joch serien durament perseguits, com aximateix les unions ilícites; els juhéus serien novament obligats a viure reclosos en llurs calls y a portar la roda distintiva de color groga y vermella, segons l'antiga disposició romana; les carns degollades qu'ells rebutjessin no podrien ésser venudes a cristians.

Dos anys després encara seguia el ròssech d'aquesta enutjosa qüestió (1), basquejantse els pahers per a obtenir del bisbe de Vich la remissió del vet en que havien caigut la major partida dels singulars de la vila per la desobediencia que significava als manaments del papa la llibertat en que eren tinguts els juhéus.

Els pahers havien fet unes noves ordinacions sobre el viure dels juhéus, contra la duresa de les quals degueren protestar els habitants del call davant la cort, car en una lletra manà la reyna Maria que fossin revocades aquelles ordinacions y qu'els juhéus poguessin viure axí com vivien. Y ara son els pahers els que protesten (2) demanant que, al menys tres dels preceptes, siguin mantiguts en vigor, axò es, la vida separada, el senyal exterior de la roda y la venda de la carn degollada.

Uns quants anys més tart (1436) era un frare mercedari qui reprenia els rèptes, predicant contra els concubinaris,

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Registre de Lletres* (1422), f. 43.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells* (1422), f. 60.

els jugadors y blasfems, y sobre tot contra la llicència donada als juhéus de viure entre els cristians (1). També aquesta vegada la veu del predicador fôu ohida pel consell de la vila, promovent una major rigurositat en la reglamentació de la moral pública. De les deliberacions del consell sembla deduirse que ço que havia donat l'escàndol, respecte a la darrera de les acusacions del frare mercedari, era el portal forà qu'el juhéu Samuel Cavaller havia obert en el seu alberch del call pel costat del carrer Major de la vila, ab el qual ara comunicava lliurement. Cal, donchs, suposar que llevat d'aquest cas, y tal vegada d'alguns altres cassos particulars, els juhéus séguen tancats dins els portals dels calls, y axò no solament per tál de complir les disposicions generals, sinó també perque axí vivien en major defensió contra els moviments de la gent, que en tot trobaven motiu y rahó pera anar a inquietar les juheries.

De l'any 1445 sabèm que l'avalot amenaçador, per certa gabella de revoltats, fôu imminent y que el veguer el pogué reduir ben penosament.

Nòmina familiar dels juhéus, de 1452

Poca cosa sabèm més respecte a les alternatives de crexensa o minva de la juheria; però podèm establir una nòmina de les families que l'any 1454 residien al call cerveri. La relació està continguda, copiada diverses vegades en un quadern de paper sens capçalera y sens cap nota de filiació (2), però evidenciant que's tracta de noms de juhéus de Cervera, la major partida dels quals ens son coneguts per altres documents coetanis. Aquesta nòmina ens dona, donchs, un cens de la població juheva de Cervera y té tot l'aspecte d'ésser complet; hi figuren no més els caps de casa y el de la muller, cas de tenirla, donantnos nota de trenta vuyt casats, als quals cal afegir altres nou juhéus desparellats y quatre dones viudes. Cinquanta una families de juhéus era, donchs, en 1454, el nombre mínim del cens familiar del call.

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells* (1436), 21 marg.

(2) Col. Dalmasas, n. 3009.

Veus aquí la curiosa nòmina, posant a seguida del nom del varó el de la seva muller:

Içach de Querci, major; Lliamos.

Davi Bendit; Regino.

Jacob de Querci; Bonfat.

Juceff Samarell; Goig.

Azdia Sayol; Struga.

Bonjuhà de Buldú; Gentil.

Juceff Sutllam; Struga.

Samuel Sutllam; Regino.

Salamó Alaquin; Goig.

Lobell Samarell; Strugona.

Salamó Samarell.

Içach Sutllam; Bonadona.

Samuel Caxo; Tolrana.

Sentou Tarroç; Claro.

Struch Bonastruch; Dianona.

Samuel Çaporta; Bonafilla.

Adret Astruch; Strugona.

Samuel Sutllam; Goyo.

Mosser Çaporta; Bonafilla.

Juceff Crexent; Durana.

Benvenist Coffen; Lliamós.

Salamó Çatorre; Strugona.

Içach Gracia; Regino.

Samuel de Lunell; Comprada.

Içach de Querci, menor, fill d'Içach; Regino.

Içach de Querci, *junior*, fill de Jacob; Sobredona.

Juceff Cavaller.

Juceff Adret; Lliamós.

Bellshoms Sutllam; Regino.

Vidal de Querci; Bonjorn.

Bonjuhà Adret; Bonadona.

Adret Içach, fill d'Içach Adret.

Içach Sutllam; Regino.

Vidal Bellshoms.

Baró Crexent; Bellayre.

Abram Atronay; Struga.

Salamó Afananell; Blanquina.

Jafuda Sutllam; Lluna.

Mosser Sutllam; Dulcia.
Struch Cavaller; Puria.
Cresques Adret; Bonafilla.
Içach Adret; Regino.
Vidal Sutllam, fill de Bellshoms.
Baró Sutllam, fill de Bellshoms.
Struch Tarroç.
Salamó Sayol, fill d' Azara.
Jucess Galipapa.
Bonadona, muller d' Içach Orabona.
Regino, viuda de Fahim Atronay.
Goig, muller de Samuel Cavaller.
Preciosa, muller de Jacob Sentou.

Les predicacions dels frares y les ordinacions del consell de la vila, a la llarga, devien influir ben poch en la manera de viure dels juhéus, car si en 1436 era un sol juhéu el que infringia obertament la prohibició de residir fora del call, en 1458 el mal s' havia extès, fent que les quexes dels vehins fossin clamorosament exposades als pahers, dientlos com el carrer Major bé podria dirse call de juhéus, segons el gran nombre dels que públicament hi vivien. L'acusació d'ara prenia forma de requeriment notarial contra els pahers de la vila (1), per tal que no poguessin alegar ignorancia en l' incompliment de les lleys y deliberacions que regulaven la manera de viure dels juhéus, y en la requesta eren senyalats nominalment els juhéus infractors Benvenist Coffen, Salamó Satorra, Jucess Adret, Jacobi Içach Adret, Isach de Querci (major), Jacob de Querci, Içach de Querci (menor), Bonjuha Buldú, Samuel Biona y son germà En Baró y En Cavaller.

Els greuges que s'exposaven, ultra la llur habitació fora del call, era la manca dels senyals en les vestidures y el poch respecte que significaven tenir pera la cristiandat, obrint els obradors dels carrers públics els dies de les majors festivitats, y encara pretenent tenir jutges propis, no solament judicadors dels actes entre juhéus, sinó també de cristians, conexent de causes de censals, contra tot pri-

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus*, ns. 55 y 56.

vilegi. Cal advertir que dos anys abans el consell de la vila havia disposat que tothom que tingués obrador o botiga l'hagués d'obrir tots els dies, parant les taules, exceptuant, però, els juhéus; als quals els seria permès respectar la llur festa del dissabte (1). El testimoni de 1458 sembla que'ns digui que els juhéus interpretaren extensivament aquesta facultat, respectant la festa propia, sens respectar, però, les festes dels altres.

Els juhéus y les festes cristianes

Però, la tensió de les relacions entre la gent de la vila y la del call ni era constant ni significava hostilitat ilimitada, car alternant ab aquestes manifestacions de mútua gelosia, en trobèm d'altres que volen dir col·laboració y tracte respectuós. Veyemne sinó un exemple significatiu:

Durant el mes de maig del any 1448, els frares Menors celebraren capítol en el convent de les afores de Cervera, concorrenthi fins a doscents cinquanta frares, entre els quals, mólts homes notables en la ciencia y en la virtut. El consell, les confraries y alguns particulars de significació feren abundosos presents als frares per tal d'alleugerirlos del treball que la nombrosa concurrència significava. El *Llibre Vert del Racional* ens dona una relació de l'aparatositat ab que foren conduïts aquests presents al convent forà, y sembla talment que l'escrivà del Llibre es complagui en la suculencia dels donatius, tant puntual y minuciosament els descriu.

La vila presentà al capítol dos bedells grossos y formosos, a més de sis grans moltons mascles, mitja bota de vi vermell y fi y una quarterola de vi grech. Afegim'hi encara quaranta lliures d'arròs, un «formatge d'Aragó», dotze lliures de confits de sucre y una portadora de cireres. Y per lluïment, per ésser en temps desacostumat, hi posaren quatre dotzenes de rahims, acabant ab cent cinquanta lleugues y una dotzena de formatges.

La confraria del Sant Esperit els portà sis moltons penjats en tres barres, y dos quarters de bou en altre barra. Més

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells* (1456), f. 86.

obligada se devia creure la confraria de Sant Francesch, y volgué donar al séu present un aspecte original y un si es no es estrafalari. Consistia en un bedell de cera groga, portant al llom dues candelas y tenint clavats per tot el còs fins a trenta cinch florins d'or, dels quals foren comprats molts cabrits y altres vitualles.

Anotèm qu' aquests presents eren portats en comitiva, atravessant tota la vila y a sò de trompetes y altres juglars que 'ls feyen acompayament. Els frares agrahien l'atenció convidant els donants a dinar o sopar ab el capítol, y entre plat y plat del àpat sonaven novament les trompetes y els ministrils.

Alguns prohomes significats de la vila volguerén també donar prova del séu amor a l'ordre Francescana, fentli rics presents de vitualles, com aximateix la confraria de Santa Maria.

No hauríem, però, retret açí aquest episodi de la vida de Cervera si no fos per la intervenció que hi tingueren els juhéus en aquests honors fets als frares de Sant Francesch. Efectivament, el mateix diumenge que tingué lloch la processó d'obertura del capítol, quan els frares y els convidats estaven encara a la taula després del dinar, feren aparició al convent els dos secretaris de l'aljama dels juhéus ab molts d'altres que 'ls acompanyaven, presentant ab gran reverencia y honor setze capsas de confits de sucre y cinch florins d'or, tornantse'n després a les cases del call.

Dos anys més tart moria en la ciutat de Nàpols el rey Alfons IV; Cervera, axi com les altres viles y ciutats de Catalunya, celebraren festivitats funeraries ben extraordinaries, en l'execució de les quals també hi trobèm els juhéus, prenenthi, per cert, una part ben important (1).

Foren dues funeraries distintes les que se celebraren: la vila, al matí; els juhéus, a la tarda. La vila organísà una comitiva des del palau de Sant Antoni fins l'església major, acompanyant un monument cobert de draps negres y paramentat ab un drap d'or y ab escuts de les armes reys y de la vila. Obríen el pas les tres millors creus processionals de l'església, seguint una honorable prome-

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipals; *Llibre Vert del Racional*, f. 10.

nia de cavallers, gentilshomes, juristes, burguesos, mercaders y artistes, y senyores y dones les de major condició. Arribats que foren a la esglesia cantaren els preveres solemne ofici, ab sermó del P. Francesch Balaguer, y al ofertori cada hù dels assistents ho féu ab una candela de cera y un croat d'argent, advertint el cronista que després els croats foren remuts per sengles diners, demanant que l'estratagema resti en secret.

A les dues hores de la tarda començà el torn dels juhéus, exint la honrada aljama de Cervera del call sobirà, primerament una vintena d'infants juhéus ab caperó y brandó negre cremant, seguint després els quatre juhéus més significats de l'aljama portant al coll un monument cobert de drap de seda y or; venien després sis rabins cantant y anant vestits de drap de lli molt bellament, y després fins a trenta juhéus vestits de saques y tots els altres ab llurs gramallés y caperons. Seguint el carrer Major, arribaren a la plaça del Blat, hont plantaren el monument, al volt del qual moltes dones juhives feyen llurs planys ab diversitat de cants, y havent endrapat una taula y haventhi posat cobricel, hi pujà a fer prèdica mestre Cresque Adret, juhéu de gran ciencia, referint molt clarament les excelencies del rey, de les quals ell en feya testimoni de vista, per çò com per espay de llarch temps havia residit a Nàpols.

Aquesta relació sembla acusar unes bones relacions establertes entre cristians y juhéus, les quals, però, no deurien ésser gayre més qu'aparents, per çò, com diu el cronista, que finida la cerimonia els juhéus tornaren vila amunt vers el call, acompanyats ara per quatre prohomes, «per tant que algú nols pogués fer enjuria alguna».

La guerra contra Johan II

La guerra contra el rey Johan II havia de donar nous motius d'inquietut als juhéus de Cervera (1). Aquesta vila tingué en aquella guerra, com aximateix en altres guerres posteriors, un valor geogràfic que la féu cobejable d'una

(1) Els esdeveniments de Cervera durant aquesta guerra han estat historiatats documentalment pel Sr. Carreras y Candi en son *Diari de la guerra a Cervera*.

manera extrema. Els diputats de Catalunya procuraven tenir els murs de Cervera ben defensats, ab gent de la host de Barcelona, per tal de prevenir qualsevolga escomesa exterior. Era, però, més de témer la trahició amagada part de dins dels portals, çò que feya la gent desconfiada y recelosa, ovirant enemichs per totes bandes.

El temor real de la trahició o bé la cobdicia dels suposats tresors de l'aljama, si ja no fos solament l'ociositat dels homes de la host, motivaren l'avalot de la gent armada, valentse d'estar per atzar sens comandament, y's llançaren al barreig del call sobirà en persecució d'uns enemichs fingits o veritables. Sembla qu'en aquest cas la gent de la vila no solament no s'hi entremesclà, sinò que protegía als juhéus, salvant del saqueig el call jussà, y dictant el consell ordinacions severes, per tal de recollir els bens provinents dels robatoris, y privant que ningú pogués comprarlos.

La Generalitat coadjuvava a la protecció de l'aljama contra la gent de la host, manant que les coses robades als juhéus els fossin retornades y que damunt dels portals de la juheria s'hi possessin senyals de la Generalitat indicant protecció y salvaguarda (1).

Mestre Samuel de Lunell fou tal vegada una de les víctimes de l'avalot. Un altre juhéu notable, Içach de Querci, fou pres dos anys més tart durant la guerra y portat a Barcelona, haventlo judicat enemich de la terra.

Sembla que la defensa del call jussà ocasionà algunes despeses, una partida de les quals pujava a cinquanta florins, que'ls bestragué de moment En Juceff Cavaller. L'any 1471 foren elegits Juceff Adret y Jafuda de Querci per a compartir el pagament d'aquella quantitat entre els juhéus que havien salvat llurs bens d'un robatori cert, ocasionant la forma del repartiment certes disputes que, essent consignades en escriptures notariales, son ara altres tantes esclètxes per hont esguardar el quadre una mica entelat d'aquelles llunyanes escenes. El criteri seguit pels repartidors devia ésser subjectiu, com hagués estat cosa impossible graduar singularment els beneficis que cada

(1) Cf. *Doc. inédits del Arch. de la Cór. de Aragó*, xv, 171; xx, 318, 319.

juhéu havia reportat ab la defensa del call, però aviat es féu oir la veu d'aquells qui's creyen excessivament gravats en la talla, especialment En Juceff Baró, qu'alegava la nul·litat del procediment, per çò com els tatxadors no havien fet previ jurament ni obert informació, afegint que, ultra d'axò, ell no devia ésser inclòs en el repartiment, car no tenia els bens dins el call, sinó ben guardats en casa de cristians fora de la juheria.

Funeraria per la mort de Johan II

Vint anys després de la cerimònia funeraria per la mort del rey Alfons IV, una altra cerimònia semblant era motivada per la mort de Joan II. La vila havia fet les demostracions de dol que eren de consuetut, y a la tarda del meteix dia els juhéus celebraren aïlladament la corresponent funeraria, seguint la comitiva qu'acompanyava el monument la via acostumada fins a la plaça Major, hont ferén llur plant primer els homes y després les dones, succehintse diverses vegades, tenint càrrech de la prèdica laudatoria mestre Cresques Cofen. Molts dels juhéus vestien de sachs, y sis dels més honrats portaven el túmul a les espatlles, obrint marxa altres quatre juhéus que portaven sengles atxes de tal magnitud, que les havien de sostenir ab les dues mans. L'escrivà que'ns ha tramés aquesta nota posa a la fi una curta consideració sobre el nombre dels assistents a la cerimònia; el call de Cervera convidà els de Tàrrrega, Bellpuig y Santa Coloma, congregantse més de sexanta juhéus, trenta dels quals anaven vestits de saques, mentres els altres portaven gramalles negres tots, però, ab caperons. Les dones que hi assistiren eren una trentena (1).

Noves reglamentacions

Les disputes interiors eren sovintejades al call, però de tant en tant havien de cessar per a fer atenció a les escameses de fora. La reglamentació de la vida dels juhéus s'ou

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre Vert del Racional*, En Puiggari en publicà una versió espanyola o *El Museo Universal*, Madrid, I (1857). p 35, de hont ho degue copiar Amador de los Ríos, Balaguer y altres autors.

origen de moltes desavenencies entre el consell de la vila, qu' a intervals se sentia rigorós, y l'aljama, que veyia reduhides les condicions de llibertat, a les quals els juhéus s'anaven habituant.

En l'any 1471 trobèrem rastre entre 'ls papers consultats (1) d'un procés seguit pels secretaris de l'aljama contra certes ordinacions limitatives que havien dictat el batlle y els pahers de la vila. Insistien aquestes ordinacions en manar qu' els juhéus no gosessin llogar botigues de cristians, ans havien de dexar les que tenien llogades, y qu'havien de portar caperons y rodella, per tal d'ésser promptament distingits. No conèxem tot el curs del procés, però si la defensa de la aljama, en la qual alegaven que les aljames eren regalies del senyor rey, y que tan solament el rey y els oficials reynals podien fer ordinacions sobre la manera del séu viure, com axí pretenien haverho demostrat altres vegades. Deyen encara qu'ells podien mostrar molts privilegis antichs que 'ls favorien, els quals no podien les ordinacions novelles contrastar ni abolir.

Els privilegis retrets eren una butlla del papa Martí IV permetent qu' els juhéus poguessin estar y comerciar y contractar en botigues y obradors, tenintlos arrendats o llogats; un privilegi del rey Alfons estatuint que no més el oficials reynals podien dictar disposicions sobre el viure dels juhéus. La reyna Maria els havia també permès de tenir botigues y obradors entre els cristians, y el rey Alfons havia manat que mentres els juhéus portessin la rodella no se'ls podia forçar a portar gramalla y caperó.

Entenien aximateix els juhéus que les ordinacions noves contravenien els privilegis qu'ells havien obtingut dels reys Alfons IV y Joan II, per çò com excusen la intervenció del veguer y batlle per la suposició d'ésser dictada l'ordinació en virtut de la llicència que per costum dona aquell oficial reyal al començar l'any, de poder els pahers fer ordinacions, les quals, però, cal que no siguin danyoses a drets aliens ni contradictories de privilegis.

L'any 1482 encara durava la qüestió, reclamant novament els juhéus contra aquelles ordinacions de la vila,

(1) Col. Dalmases n. 3029. Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus* ns. 38 y 58.

senyal que no havien aconseguit la revocació de les matexes. Pel sentit general dels documents sembla que'ls dolia acceptar una major diversificació del habillament.

III

La escola nova del call sobirà

Si'ns es desconegut l'origen de la primitiva sinagoga de Cervera (1), som, en canvi, conexedors d'una gran copiositat de referències de la construcció d'una nova escola qu'hagué de bastirse en el call sobirà quan la gran munió de famílies juheves establertes a Cervera feya migrada la sala de l'aljama del call més àntich.

La condició de plena autonomia que governava el viure dels juheus dins de Cervera explica com la construcció de la escola esmentada no hagi dexat cap rastre en la documentació municipal de la vila. Tots els privilegis qu'els pahers del consell de la vila havien obtingut de la munificència o de la feblesa reials eren aturats davant de les portes del call, a desgrat de les temptatives sovintejades d'intervenir en les obres interiors del barri hebraïch axí com eren intervingudes les obres dels carrers de la vila.

El permís de construcció fôu demanat directament al primogènit, com a llochtinent y governador general de Catalunya, única autoritat superior a la aljama, y fôu l'infantessa Violant, l'esposa del infant Joan, qui otorgà el privilegi. Poch més tart, una nova disposició del primogènit, datada a Vich a 8 d'Agost de 1385, completà la facultat anteriorment concedida, fent que la obra, que ja era començada, pogués seguir amplament fins a sa total conclusió.

Contenia aquesta segona provisió la llibertat d'alienar a perpetuitat els seyents de la escola projectada, els quals

(1) A Cervera hi havia ja Escola de juheus l'any 1323, segons un document del Reg. 182, f. 9 del Arx. Cor. Aragó, retret pel Sr. Rubió y Lluch en *Notes sobre la ciència oriental a Catalunya en el XIVè segle*. *Estudis Universitaris Catalans*, III, (1909), p. 390.

passaven a ésser de propietat particular sens limitació per ulteriors contractacions, tal com era acostumat en el règim judaïch, segons ho mostren sovintejats exemples en les aljames de Barcelona, Gerona o Manresa.

Alegaven els juhéus en sa demanda qu'era la inopia llur el destorb per la prossecució de la obra començada, afegint qu'ells tenien esperança en una crexensa ufanosa de l'aljama cerverina per la sola construcció de la escola, dexant axí entreveure com podrien ésser augmentades, temps a venir, les contribucions dels juhéus—«cofrens del senyor rey»,—en benefici del erari reyàl.

Però no solament conexèm els documents aludits determinadors de la naxença de la escola nova, sinó molts d'altres, tants en nombre y precisió, que 'ns pèrmeten ara replanejar aquella construcció trescentista. Y si bé es cert que la visió que n'obtinguèm no passarà d'esquemàtica, axís y tot serà més clara y circumstanciada de la que poguessim formar de qualsevol altre sinagoga catalana.

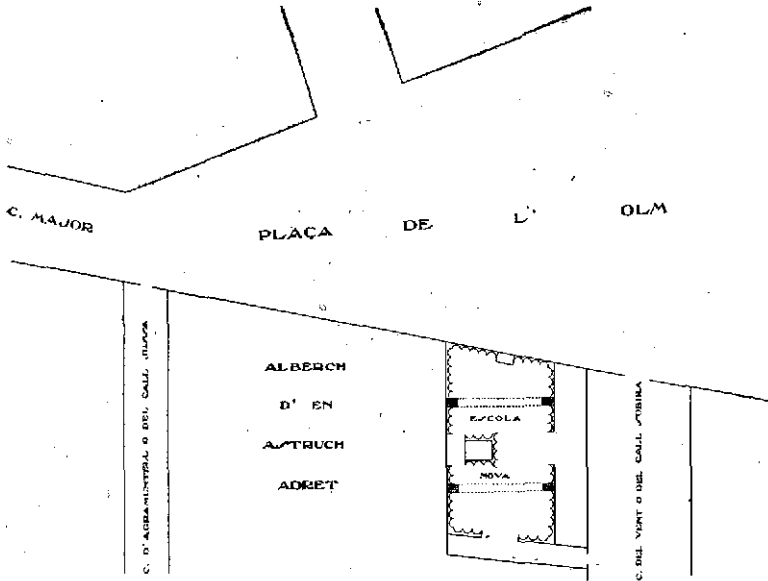
La concessió del primogènit obligava als juhéus de Cervera a redactar la documentació corresponent a les vendes que fessin dels sitials de l'escola nova. Antoni d'Agramuntell, notari de Cervera, fôu l'home de confiança de la aljama, qui prengué 'l càrrech d'aquelles redaccions, continuantles en un llibre (1) encapçalat ab el privilegi y la declaració que hi fa mestre Sutlam Deuslogar, metge y secretari aquell any de la aljama, que havia estat comissionat per fer les vendes. Seguexen després fins a cinquanta tres cartes de venda d'altres tantes cadires de l'escola ab el nom del adquirent, el preu y la descripció topogràfica, feta ab la mateixa cura que si's tractés de la venda d'una casa o d'una peça de terra.

L'estudi d'aquesta documentació y la confrontació mútua de les cadires descrites foren la llum que'ns esclari la estructura del edifici.

El nom del possehidor està consignat en totes les escriptures y no sempre correspôn a juhéus de la aljama cerverina, sinó qu'en veyèm alguns que son donats com foras-

(1) Col. Dalmases. Un volúm de cobertes de pergami, contenint exclusivament documents relatius a la construcció de la Escola Nova.

ters: Vidal Saul, de Montblanch; Bonanasch Alfaquim, de Perpinyà; Bonjuhà Baró, de Manresa; Abramari Azday, de Tarroja, y tal vegada Cresques de Marmanda y Salamó de Piera. Cal advertir aximeteix qu'alguns juhéus apareixen compradors de diverses cadires, com Jacob de Querci, que hi es dues vegades, y Juseff Mqsse Geromatzano y As-

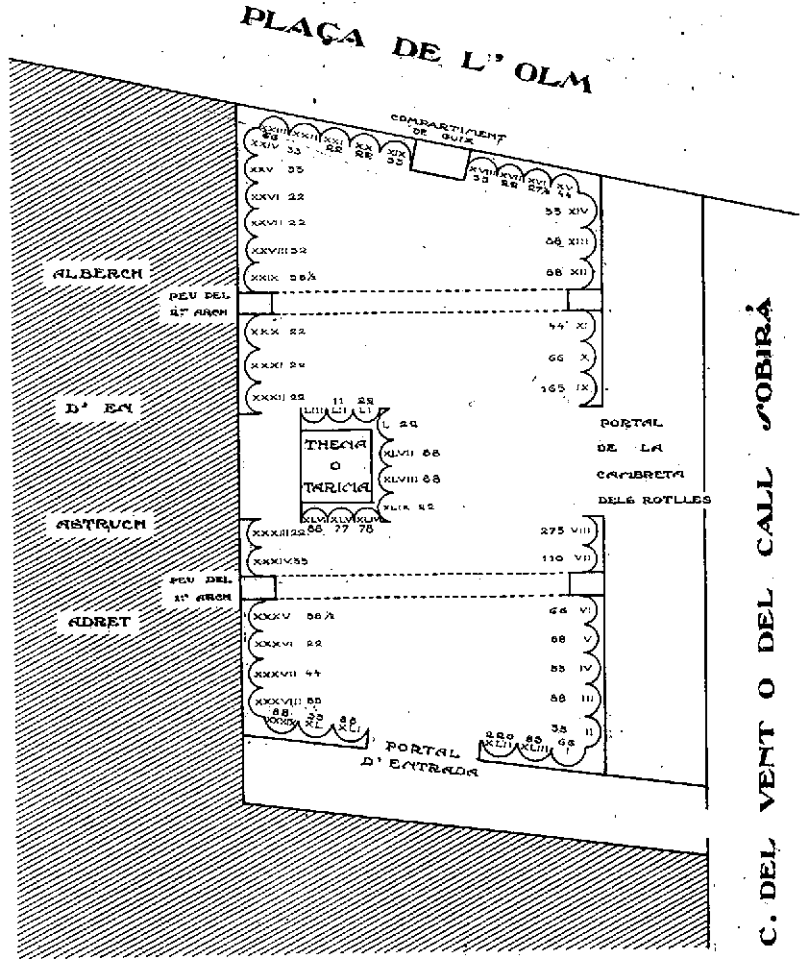
Situació de la Escola de 1385 en el Call de Cervera.
Reconstrucció ideal segons les indicacions dels documents.

truch Adret, que hi son citats, respectivament, quatre vegades.

La data de totes les vendes es sempre la metexa, 16 d'Agost de 1385, essent el preu molt divers, sens que sembli guardar relació ab la situació de la cadira comprada, en la qual cosa y el ferse constar en el document qu'el preu es rebut en qualitat d'auxili per a la continuació de l'obra, fa creure que la colecta exiria potser d'una sola reunió, durant la qual els juhéus assistents o representats contribuirien a les despeses ab quantitats desiguals, segons llur riquesa o el grau d'entussiasme qu'el propòsit els fes tenir, quedant ja repartides el mateix dia, si hem de creure la lletra dels documents, totes les cadires venals,

haventse fet una replega qu'arribà ben prop de la quantitat respectable de tres mil florins.

Era situada la escola a la banda de Ponent del call supe-

Planta de la Escola del Call Sobirà, construïda l'any 1385. Reconstrucció ideal segons les descripcions fragmentàries que donen els documents contemporanis. Les xifres romanes corresponen els noms dels possessors de les cadires; les xifres aràbigues indiquen el preu de cada cadira, reduït a sous.

rior, dit més antigament, com ja hem vist, carrer del Vent, y començava en l'angle que dit carrer formava ab la plaça del Olm, fora ja del call, en el barri del Capcorral. Tenia

la entrada orientada a Migdia, mentres la cambra dels rotlles, seguint l'antiga tradició, s'obria vers Solixent, la qual cosa ens fa suposar que la paret de la escola no coincidiria ab la paret del carrer, sinó que entre una y altra hi devia quedar un espay, part del qual ocupava la esmentada cambra dels rotlles.

La entrada a la sala de la escola era centrada en la paret de Mitgdia, per çò com quedava a banda y banda l'espai suficient a tres cadires. Seguint després cap a la dreta se trobaven altres set seyents fins arribar al portal dels rotlles, y altres sis seyents ocupaven la continuació del mur lateral fins a la paret del fons. Donava lloch aquesta paret a nou cadires afilerades, llevat que s'hi interposava un cert compartiment de guix que'ls documents dexen senyalat ab poca precisió.

La paret de Ponent confrontava ab l'alberch d'En Astruch Adret, el qual devia tenir entrada pel call jussà, y adossades a aquesta paret se troben citades quinze cadires, interrompent la filada dues vegades els peus d'unès arca-des que devien compartir en tres tramades la llargada de la sala.

El centre de la sala cal suposarlo ocupat per la tarima o thema, al volt de la qual trobèm encara un nou grup de seyents qu'els documents nomenen *setiunt de medio*, quatre dels quals miren a la porta dels rotlles, mentres que les cares laterals en tenen tres cada una, restant despròvehida de cadires la banda posterior, per hont devia tal vegada pujar l'escala de la tarima.

En l'esquema gràfic que acompanyèm hem numerat ab xifres romanes els seyents pel mateix ordre de les ven-des, posant una numeració aràbiga indicadora del preu establert, reduït a sous. Veus aquí la nòmina dels juhèus possehidors dels seyents.

LLOCHS DE LA PARET

- I. Vidal Ferrer.
- II. Astruch Zetlem.
- III. Mosse d'Angor.
- IV. Vidal Saul, de Montblanch.

- V. Jacob de Querci.
- VI. Bonanasch Alfaquim, de Perpinyà.
- VII. Vidal Bonastruch.
- VIII. Abrahè Adret.
- IX. Samuel Sutlam.
- X. Içach Rossell.
- XI. Abrach Sutlam.
- XII. Juceff Mosse Goromatzano.
- XIII. Bonnin Salamó Adret.
- XIV. Bonjuhà Baró, de Manresa.
- XV. Salamó den Adret.
- XVI. Abrahe Içach Adret.
- XVII. Mestre Bellshom.
- XVIII. Zadia Efrahim.
- XIX. Salamó d'Angor.
- XX. Cresques de Marmanda.
- XXI. Biona Sutlam.
- XXII. Sentòn Jafuda.
- XXIII. Abramari Ayday, de Tarroja.
- XXIV. Azàn Adret.
- XXV. Juceff Mosse Geromatzano.
- XXVI. Içach d'Angor.
- XXVII. Jacob de Querci.
- XXVIII. Yadic Avent Namies, guixer.
- XXIX. Bonjuhà Jacobim.
- XXX. Salamó d'Apiera.
- XXXI. Sentòn d'Angor.
- XXXII. Astruch Içach Adret.
- XXXIII. Astruch Mair.
- XXXIV. Vides Abraham.
- XXXV. Vidal Abramari Ayday, de Tarroja.
- XXXVI. Astruch Davi.
- XXXVII. Içach Adret, maior dierum.
- XXXVIII. Içach Samarell.
- XXXIX. Samuel Içach Rossell.
- XL. Mestre Sutlam Deuslogar.
- XLI. Astruch Içach Adret.
- XLII. Mosse Zetlem.

LLOCHS DEL MITG

- XLIII. Astruch Içach Adret.
- XLIV. Astruch Bonjuhà.
- XLV. Içach de Querci.
- XLVI. Bonjuhà Astruch.
- XLVII. Içach Astruch Adret.
- XLVIII. Bonjuhà Astruch.
- XLIX. Mosse Leo.
 - L. Abrach Jacobi.
 - LI. Içach Abret.
 - LII. Jacob Namies.

La primera venda la féu mestre Sutlam Deuslogar, com a secretari de l'aljama y usant de la permissió conferida pel primogènit, a Vidal Ferrer, a nom del qual passà el dret de fer la distribució de les cadires. Veus aquí la descripció d'aquesta cadira segons la trobèem en el document y posèm per mostra: «es a la part dreta entrant a la escola, y està talment construïda, que aquell qui hi seyés tindria el costat dret de sa persona vers Solixent y al recó de dita escola, ab qual recó confronta immediatament l'esmentada cadira; l'espatlla la tindria a la paret de Migdía, y el costat esquerre confrontaria ab altra cadira encara no venuda, però ja destinada a Mosse Zetlem, juhéu de Cervera» (1).

Ab aquesta minuciositat de detalls va seguint el notari la descripció de les vendes, anotant les confrontacions de dreta y esquerra de cada seyent, comprovant axí l'existència y la situació dels peus de les arcades, del compartiment de guix y de l'entrada a la cambreta dels rotlles.

(1) «...vendo et ex causa vendicionis concedo atquè corporaliter trado seu quasi vobis, dicto Vitali Ferrarii, presenti et vestris et tui sive quibus dare, vendere, aut alienare volueritis nunc et inperpetuum quoddam sedile in dicta scola Nova constructum cum omnibus suis juribus et pertinenciis, videlicet, primum et in prima banchata que est ad parte dexteram intrando dictam Scolam, quod que sedile est tale constructum que ille qui in ipso sedebit tenebit et tenere habebit partem dexteram eius persone versus Orientem, et ad cantonum dicte Scolæ que ibi est, cum quo immediate affrontat dictum siti, et tergum sive spatulas ad parietem versus Meridiem. A parte vero sinistra affrontat dictum sedile cum alio nondum vendicto set destinado an Mosse Zetlem, Judeo dicte ville...»

La curiositat dels documents y el fet de donarnos en certa manera reconstruida l'escola de Cervera, ens ha fet deturar en la seva descripció. Tinguis present qu'es la primera vegada que 'ns es permesa una descripció d'aytal naturalesa, y que no solament ens interessà pel fet concret dins l'història del call de Cervera, sinó pera l'història general dels juhús catalans, tota vegada que son sempre tan semblants les característiques d'uns calls y altres.

Ja hem dit com l'alienació de la propietat dels llocs de l'escola era un fet corrent entre els nostres juhús y els de fora. El mateix llibre que conté la documentació de la construcció de l'escola nova de Cervera 'ns en dóna alguns exemples. Es el primer la donació que a 27 de janer de 1425 Dalmàu de l'Ala fa a Juceff Sutlam d'un siti de l'escola que havia estat de mestre Bonjuha Baró, oncle seu, y li fa albarà pera qu'el notari Antoni d'Agramuntell li entregui la carta de venda. L'altre es una carta de venda de 9 de desembre de 1390, anotada al marge del foli 70 del llibre, per la qual Abram Adret, major de dies, ven a Içach Samarell un lloch de l'escola pel preu de 33 sous, el meteix que li havia estat venut per 22 sous.

La Escola vella, la del call jussà, qu'en 1395 el rey considera tota derrocada, degué ésser restablerta més tart, perque sovint s'hi referexen els documents. Un de 1453, per exemple, ens diu com Içach Adret havia dexat cinch florins pera la corona fahedora al rotlle de l'Aljama de la Escola del Call inferior de Cervera (1).

IV

Els metges juhús de Cervera

En Joseph Corts, escriptor cerveri de la primera meytat del segle XVIII^a, en sa obra inèdita *Estado antiguo y moderno de la ciudad de Cervera* (2), ens conserva una noticia

(1) Arx. Hist. de Cervera. Fons Notarial; plech *Juhús*, n. 27.

(2) Joseph Corts, *Estado antiguo y moderno de la ciudad de Cervera* [1720], lib. I. cap. 16, § 307. Se'n troba un ms. autògraf al Arx. Hist. de Cervera, y altra a la biblioteca de la familia Cerveró d'aquella ciutat.

relativa als metges del call que s'ofereix ben desorientadora. Es atribuïda al any 1291, y no l'hem pogut comprovar per çò com el document que la devia contenir pot haverse perdut mentres durava el desgavell del Arxiu Municipal. Diu En Corts que a les nones de maig d'aquell any el consell de la vila havia dictat l'ordinació següent: «Null metge de física ni de cirurgia no gos metjar ne usar de metgia en la vila tro sia examinat de saber e sia otorgat per los *jueus* e per los prohomens de la vila, e haja que sia leal.»

El fet d'exigir que 'ls metges hagin d'ésser examinats pels *jueus* ens sembla totalment oposat al esperit del temps, y proposèm substituir la paraula *jueus* que hem dextat subratllada en el text transcrit per la de *pahers* o la de *jurats*, suposant una errada de copia soferta per l'historiador Joseph Corts o per l'escrivà de qui ell ho havia transcrit.

Els *pahers*, efectivament, apareixen citats en documents cerverins des de l'any 1267, si bé que no ab continuïtat segura, essent creats els *jurats* en substitució dels antics *pahers* en l'any 1311, sens que poguessim dir qu'ab anterioritat no pogués fer aquest nom alguna aparició esporàdica en els documents, com indicant la poca fixesa en la nomenclatura de la naxent institució municipal (1).

Bé es cert qu'havia passat llarch temps desde'l document de 1291 a la reunió de les Corts de Montçó de 1363, però la disposició «De examen de metges» que hi fou dictada devia condensar un estat jurídic que podia ésser d'una gran antiguitat, y aquesta disposició es obertament contrària a la que 'ns dona la suposada ordinació cerverina. Diu aquella constitució: «Los *jueus*, emperò, e serrahins metges, hagen ésser examinats per metges de lur ley o secta si algú ni haurà, emperò un metge cristià ajustat en lo examen de aquells. E metges de aquella ley o secta nò havents, hagen ésser examinats per dos metges cristians, la qual examinació feta, si sufficient seràn trobats, hagen a jurar públicament be e lealment practicar ans que a la pràctica sien admesos» (2).

(1) Cfr. la nostra publicació *El segell municipal de Cervera*, aparegut en *Estudis Universitaris Catalans* (1921).

(2) *Constitucions y altres drets*, III, 37.

El document retret per En Corts devia, donchs, referirse simplement als metges cristians, però hem volgut ferhi un petit comentari per tal d'esvahir el dubte que hi podia trobar naxença.

Però en el call de Cervera, axí com en els calls de les altres aljames catalanes, els juhéus físichs hi eren freqüents, més freqüents que 'ls argenters, qu'aximatèix era ofici que 'ls plavia, y únicament els vencia en proporció l'ofici de logrer, si ja no era, més que propriament ofici, una condició inherent a tots y cada un dels individus de l'aljama. Els metges disfrutaven d'un predicament ben palès dins el call, ocupant els càrrechs més importants del consell, dexantnos formar algunes vegades els documents els perfils esquemàtics de llur biografia; veyemne alguns:

Bonanasch Alfaquim. — Es el metge juhéu de Cervera que hem trobat retret en documents més antichs. La primera vegada es en 1371 (2 de maig), ab motiu d'ésser admés per familiar agregat als altres metges domèstichs del rey Pere III, el qual l'enfranqueix de portar la roda distintiva (1). L'any següent exercia la medicina a Cervera, y el consell de la vila, atenent qu'era «fort abte e sufficient e servesque la universitat de sa art fort convinentment, e aie fetes e faze de beles cures», accedí a sa petició d'ésser alleugerit de quistia fins la quantitat de deu florins, mercè que havia de durar tan solament segons el beneplàcit de la vila (2).

Un Bonanasch Alfaquim apareix en 1385 en el repartiment dels llochs de l'Escola Nova del Call Sobirà, y bé podria ésser nostre metge malgrat el dictat «de Perpinyà» que se li adjunta, per çò com ja des del any 1379 el sabèm de fet habitador a la ciutat rossellonesa per un document que posà fi a certes qüestions tingudes entre dit Bonanasch o Bonanat y el tudor de sa neta Alfaquima, filla de Crésqués Alfaquim. Aquest meteix document ens diu que a Cervera hi tenia un alberch al carrer del Vent qu'havia estat de B. Sabarra, juhéu ja difunt, y qu'ell havia donat

(1) Arx. Cor. Aragó *Gratiarum*, 46, Reg. 920 anotat per René, *loc. cit.*

(2) Arx. Hist. de Cervera. *Llibre de Consells*, 1372, f. 27 dup.

a son fill Cresques (1). En 1387 encara tenia a Cerverá un procurador dit Samuel Içach Rossell (2), el mateix tal vegada qu'en 1371 era enfranquit pel rey Pere III del us de la roda, essentli permès portar armes (3).

Sutlam Deslogar. — En l'any 1385 es trobava ésser un dels secretaris de l'aljama de Cervera, y ell era justament qui tenia el dret de fer les vendes dels llochs de seure de l'Escola Nova que en aquell any es construía al call sobirà (4). L'any següent era autorisat pera viure fora del call, que de nit es tancava, pera que pogués atendre millor els malalts de la vila (5).

Abram des Portell. — Les referencies que tenim d'aquest físich ja son més nombroses. Pertanyía a un llinatge de juhéus de Çarreal que prengué ramificacions a Montblanch, Santa Coloma de Queralt y Cervera, acabant gayrebé tots els séus representants professant la lley de Crist.

El pare nomía Astruch y la mare Clareta, essent sa muller Na Regina, filla de Provençal Juceff, de Solsona, qui, convertit, prengué el nom de Salvador Soler. Abram des Portell y sa muller restaren en el judaisme, però no les germanes Lluna, que fôu batejada Romia y era casada ab Jaume Fontanals, de Montblanch, dit abans Içach Astruch, y Ester, muller de Vives de Nan, que prengué el nom d'Elienor, mentres el séu marit preniá el de Jaume Marçal. Un fill de Lluna y d'Içach Adret, nomenat Astruch Adret, fôu aximateix convers, prenent el nom de Pere y el cognom de Fontanals, adoptat del séu pare. Astruch de Nan, fill d'Ester, l'altra germana d'Abram des Portell, havia casat ab Graciana, filla de Bonjoch Gracia, de Santa Coloma, la qual no volgué seguir la conversió del séu marit, que fôu batejat ab el nom de Bernat, persistint aquella en el judaisme. Un esboç d'arbre genealògich esclarirà tanta mutació de noms:

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial, pergami de coberta del inventari d'Abram des Portell.

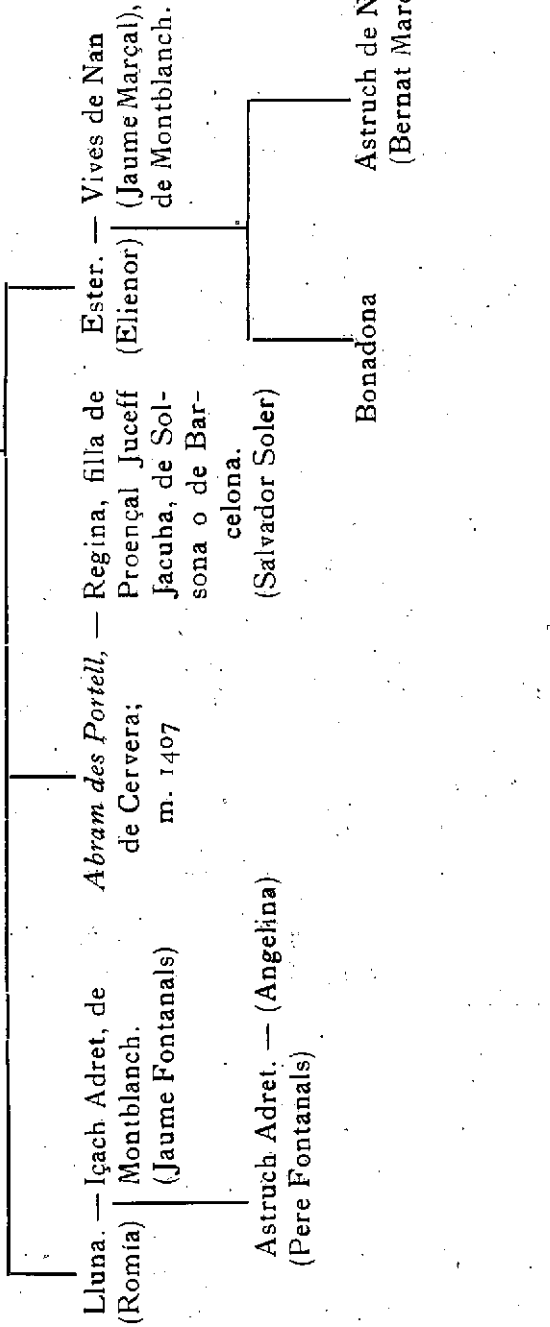
(2) Col. Dalmases: n. 3033.

(3) Arx. Cor. Aragó: Reg. 920

(4) Col. Dalmases: n. 3033.

(5) Rubió y Lluch: *Notes sobre la ciencia oriental a Catalunya en el XIVè segle* *Estudis Universitaris Catalans*, III (1909), p. 496.

Astruch des Portell, — Claretta
de Çarreal (Clara)

Mestre Abram des Portell exercia, efectivament, la medicina, car en 1399 el veyèm cobrar dos sous per haver curat de morbo y glànola a Caterina y Beatriu, filles abdues de Guillèm Porta, hostaler de Cerverà (1). Vivia mestre Abram en el call sobirà y en la casa que havia estat de Samuel Alfaquim; hont el sobtà la mort l'any 1407, prenentse tot seguit inventari puntual dels séus béns, qu'havia de servir per a salvar la responsabilitat de la viuda Na Regina y que'ns serveix encara ara pera esguardar, ni que sigui per una esclètxa petita, dins l'intimitat de la vivenda juheva (2).

En l'entrada de la casa, ultra un graner ab sis migeres de blat, no hi havia sinó eynes del camp y casolanes: un banch, uns cabassos, una portadora, una gerra, una maça pel lli y quatre llances. Anota després l'inventari un *porxet de devant la sala* ab un lavamans, y més enllà la *sala*, que en bona part seria ocupada per la pastera y altres atuells de pastar y per caxabanchs de roba, y la *cambra après la sala* hont N'Abram dormia, y hont hi havia un llit gran de posts ab màrfega, còcera y travessers, llensols, vànova y dos sobrellits, y altre llit petit y un lavamans de llautó. Hi havia a més en dita cambra un artibanch ab confitures y vaxella. Venia després la *sobrecambra*, hont se criaven gallines y se guardaven ferramentes y eynes diverses, y seguien la *cuyna* y el *celler*.

L'interès principal de l'inventari es la descripció del *estudi* hont eren la biblioteca del metge, els atuells de cirurgia y les penyores usuraries, car l'exercici de la medicina devia dexar a mestre Abram des Portell algunes hores de lleure pera dedicarse als préstechs y a certa industria de lli sense filar. Els llibres, dels quals l'inventari en pren fins 53 títols, eren posats damunt d'una taula coberta ab un bancal de llistes grogues y vermelles, y en donarem en altre lloch una relació puntual. Les eynes de cirurgia eren algunes en dues candelletes de ferro, retreyentne apart algunes altres, com son una capseta de ferro es-

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; Manual del notari Pere de Solanelles (1399), f. 114 dup.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; *Juhéns*. Inventar d'Abram des Portell (1407).

tanyada de tenir unguent, una xeringa de llautó, una escarpia, una mànega de cristeri ab el canó d'ivori y unes tauletes de cera ab l'estoig llur.

La indumentaria de marit y muller podria ésser reconstruida a base de les indicacions del inventari. Pertanyen a Na Regina, segons explicitament ho diu el document, una gonella d'oliveta, altra de giroflay y encara altra de morada ab corpol mesclat; una aljuba morada y altra d'oliveta, folrades de pell blanca, y altra aljuba blava folrada de pell de conill; una çamarra de drap mesclat; dos gramallons tenats, folrats de pell; un mantell folrat de cendat vermell ab lludria y una mantellina mesclada; unes punyeres blaves y altres d'oliveta.

De la vestimenta de N'Abram caldria retreure una cota blava folrada de pell de conill y altra cota morada folrada de pell blanca; cinch bragues; diverses gramalles, una de les quals era d'oliveta de drap de ras, folrada de negre, y altra era blava ab les portelles folrades de pell negra; una capa de burell y un mantell d'oliveta folrat de drap morat.

Algunes partides del inventari enumeren atuellis apropiats a les celebracions judaïques: un taulell de Pasqua, una llantia gran de Pasqua, un sedrech de Pasqua ab un troç de tovalles, y una mesura de llautó, que també servia a la Pasqua.

Samuel de Lunell. — A mestre Samuel de Lunell, tudor de Na Goig, filla de Salaunies de Lunell, l'hem vist ja formant part del grup de juhéus que's poblaren a Cervera poch abans de 1417, y que en dit any reclamaven ésser enfranquits de certes contribucions (1). Una filla de mestre Samuel duya aximateix el nom de Goig, y l'any 1427 tractà matrimoni ab Samuel Astruch Cavaller, juhéu de Falset, portant de dot 4,300 sous, cent florins dels quals eren destinats a vestidures y lligadures de cap (2). Sembla que mestre Lunell casà encara una altra filla, de nom Sobredona, ab En Içach Jacob de Querci, fill d'altre Jacob de

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial, plech *Juhéus*, n. 23.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial, plech *Juhéus*, n. 42.

Querci, en l'any 1460, havent promès donarli pera després de sa mort la meytat dels seus bens (1).

En els trāsbalços soferts pel barri juhéu de Cervera durant la guerra de Catalunya contra Joan II hi degué trobar mestre Lunell greus amargures, les quals els documents no més ens dexen entreveure vagament. A les primeries del any 1474, l'exèrcit reyal s'apoderà del barri nomenat Capcorral, hont era el call dels juhéus, retenintlo més d'una mesada y cometenthi gran nombre de malvestats. Els juhéus ja havien sofert dos anys abans el saqueig que els homes d'armes de la Generalitat els causaren per la temença o l'excusa d'ésserlos enemichs; ara sufriren novament el flagell de la guerra ab més cruesa, tal vegada, que la demés gent. L'atzar ha salvat un paper sens data, però que cal reportar a l'època de dominació del Capcorral per la host de Joan II, contenint la relació dels bens que foren trobats a casa de mestre Lunell després del saqueig y no més la llur escassetat y el desordre en que aparexen ja són reveladors del daltabaix de la casa del metge juhéu. En mitg d'algunes robes casolanes s'hi vey a un saquet de cànem contenint unes llumeneres de coure, de tretze peces, y un fogó d'aràm, juhéu, com aximeteix set llibres escrits en hebràich, que no's nomenen (2).

No hem pogut comprovar si mestre Lunell morí en l'avalot, però ho tenim per cosa provable, car el meteix paper que 'ns dona noticia dels bens que foren salvats del barreig segueix ab la relació dels bens que's trobaren en la casa d'un altre juhéu, Içach Gracia, situada com la del metge en el call sobirà, y la viuda d'aquest començà l'inventari dels seus bens a 28 de març d'aquell any 1464, d'acort ab la lley que l'obligava a ferho tot seguit de mort el marit. Entre els bens d'En Gracia que figuren en l'inventari s'hi trobava una gramalla escura judàica ab son caperò, un mantell escur de juheva, folrat de terçanell vermell ab franja y cordons, y deu llibres judàichs, dels quals un de medicina que'l tenia manllevat mestre Lunell.

Deu anys després d'aquestes desaventures, dues filles

(1) Col. Dalmases, n. 3045.

(2) Col. Dalmases, n. 3003.

de mestre Lunell, Na Goig y Na Sobreдона, disposaven a favor de llurs fills de la meytat respectiva dels béns que foren de llur pare, entre els quals la casa que tenia en el call sobirà.

Bonafós Abram. — Un sol document ens ha vingut a les mans fins ara que 'ns parli d'aquest metge, y no té res que veure ab la professió de sa art. Es, simplement, la capitulació que estableix ab Lleó Jafuda per tal de comparitirse un alberch del call.

En Lleó prenía a sa part la sala y tres cambres que estaven situades una damunt de l'altra y tot el tram d'escala des del replà que 's troba damunt el portal de la cuina, y a més la major part del celler. Mestre Bonafós prenía, en cambi, el porxe, la cambra que hi ha a mà esquerra de l'entrada, la cuyna y una certa part del celler. La utilisació de l'entrada única per abdós propietaris la solucionen fent que hi pugui posar mestre Bonafós una separació, solament de cortina. En Lleó, però, es reservava el dret de tenirhi una tina al temps de la verema (1).

Veusaçi un document, la data del qual es de 11 d'abril de 1420, ben explicit sobre la exigüitat de les vivendes del call y l'agombolament dels juhéus que hi feyen estada.

Juceff Cavaller. — Devia ésser un home influent dintre la aljama de Cervera, car diverses vegades el trobèm ocupanthi càrrechs importants. En 1474, per exemple, era conseller de la aljama (2); sis anys més tart n'era secretari, juntament ab Benvenist Sutlam, y ho era novament en 1482, tenint de company a Mosse de Querci (3).

Es ben possible que 's referis al temps de la seva primera secretaria una lletra que li fôu adreçada per Salamó Cofen, demanantli protecció pera poguer exir de presons, en les quals «un jorn li era un any». Aquesta lletra es un document singular dins l'història de les aljames de Catalunya, per çò com fôu escrita en llengua catalana, estrafeta,

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial, plech *Juheus*, n. 2.

(2) Col. Dalmasas, n. 3010.

(3) Col. Dalmasas, n. 3005.

però, sota els signes alfabètics hebràics, constituint el primer document aljamiat que ha estat trobat dels juhéus de Catalunya.

En el revers d'aquest document hi trobem algunes dades familiars de mestre Juceff, les quals hem pogut augmentar ab l'ajut d'altres referències. Era casat mestre Juceff ab Na Bonadona, filla de Salrell de Piera y de Na Mira, juhéus que havien habitat a Agramunt. Els Cavaller del call cerverí eren al menys quatre germans: mestre Juceff, mestre Samuel, qui també era metge, Salamó y Astruch. Els tres primers arrendaren, en 1479, un molí de la Ribera de Cervera, la bassa del qual fou, tal vegada, la que donà motiu al nom de «toll dels juhéus», qu'encara subsisteix, designant cert indret d'aquell torrent, aygues amunt de Cervera (1). Una filla d'Astruch Cavaller, Na Mira, casà, en 1480, ab Vidal Juceff, de Tarragona (2).

Tenim aximeteix una referència del exercici de la medicina de mestre Juceff, la qual ens arriba d'una manera ben insòlita. Es una requesta que Climent de Vergós fa a la seva sogra Na Isabel, viuda de Nicolau Agulló, senyor del castell de Bellvehi, per tal de comminarla a pagar certes quantitats que ja eren degudes per la «senyora avia Na Beatriu d'Oluja», les quals, no essent puntualment satisfetes, eren vergonya y deshonor del requirent. Entre 'ls expressats deutes hi es relacionada la dexa de deu lliures per a fer un retaule a la capella de Sant Jordi de l'església d'Oluja, y el compte de mestre Juceff Cavaller, qui assistí a dita senyora Na Beatriu en sa darrera malaltia. El metge juhéu havia romàs al castell de Bellvehi per espay de quaranta un dies, pensant la malalta, y devia cobrar sos serveys a rahó de dos florins cada día, ço que feya la suma de vuytanta dos florins, dels quals, però, calia deduir el preu de cinch migeres de forment que li havien estat entregades pèl batlle d'Oluja. Un metge cristià, mestre Lluís Serena, estigué aximeteix vuyt dies a Bellvehi, essent graduats a la metexa rahó de dos florins per día els honoraris que li eren deguts (3).

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus*, n. 22.

(2) Col. Dalmases, n. 3046.

(3) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus*, n. 20.

Samuel Cavaller. — Germà de mestre Juceff, era també persona principal de la juheria de Cervera, trobant el seu nom entre els dels juhús de majors béns y facultats que s'havien reunit a l'escola del call sobirà, en 1485, pera procedir a l'elecció dels nous secretaris de la aljama (1). Un document de 1489 ens posa de manifest una llarga seguida de medicines y exarops ordenades per mestre Samuel Cavaller, reveladores de l'altura de la seva ciencia (2). Eren els malalts el fill y la muller del notari Antoni Bonet y darrerament el meteix notari, y a judicar no més pel resultat fatal del tractament, el curs del qual es pot seguir pel compte de les medicines despatxades per l'especier Miquel Soler, no podriem fer pas gayre bon elogi del metge.

El fill del notari malaltejava ja el dia 22 de juny, receptantli mestre Samuel Cavaller uns exarops digestius, als quals seguiren uns cordials y després exarops pectorals y diverses medicines laxatives, essent inútils els esforços del metge, que no pogueren salvar el malalt de la mort, ocorreguda el darrer dia del mes de juliol. A l'endemà moria també la muller del notari, a la qual assistia el metge des de deu dies abans ab exarops digestius y cordials alternats ab «hun engüent nargötich per fer dormir» y gargarismes. N'Antoni Bonet fou medicat poch dies y no sembla pas que fos en greu estat de malaltia; se'n degué sortir ab uns gargarismes y ab certa bevenda confortativa y restrictiva. Mestre Samuel hi devia posar extraordinaria cura, car el notari malalt era justament el notari de confiança de la aljama, com nos ho indiquen les diverses y copioses relacions que li conèxem d'actes atorgats per ell a juhús de Cervera (3).

Cresques Adret. — Cresques Adret es altre dels metges de la aljama de Cervera, home influent en la cort y que sembla haver tingut un gran prestigi en el Call fins als derrers anys de sa vida. Les seves súpliques aconseguiren un manament de la reyna pera que no's pòguessen fer

(1) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhús*, n. 3.

(2) V. Apéndix, n. IV.

(3) Col. Dalmasés, n. 3011 (anys 1471-75); n. 3004 (anys 1473-79), n. 3005 (anys 1480-88).

nous envans en el carrer del Vent, y la cort de Nàpols també li era coneguda per averhi aturat llarga temporada. L'any 1454 hi era a Nàpols ab el séu germà Içach Adret, per qual motiu no pogueren firmar cert document del call cerveri, ahont es anotat el nom de l'esposa Bonafilla (1). Quatre anys mes tart es ell qui fa el panegírich del rey Alfons IV en les cerimonies funeraries que li son celebrades a Cervera, lluhint no solament la conexensa directa que tenia de la cort y del rey, sino també la gran ciencia que 'ls documents li atribuxen (2).

En anys diversos el trobém a Cresques Adret exercint el càrrech de Secretari de la Aljama (3), o el de Conseller, havent sofert en aquest càrrech, l'any 1484, serioses acusacions de part d'altres juhéus notables, especialment de Samuel Cavaller, qui el requerí publicament per a que cessàs de demanar a la Aljama coses no degudes ocasionant la ruina de la congregació, y tornés a la casa de la Aljama els llibres que se n'havia emportat ab prou perill d'una pérdua irreparable. Enérgicament se defensà Cresques Adret per be que fos ja d'edat ben avençada, omplint uns y altres llargues fulles de paper que serien curioses de resseguir d'aprop (4).

L'any 1473 veyém intervenir Cresques Adret en una interessant qüestió familiar. Un parent de poca disposició y de molta inhabilitat hagué de tenir sos bens sota una certa tutela per tal de salvarlos d'un escampament infructuós, y especialment els llibres que foren dexats a casa de Juceff Cavaller, que n'havia de tenir bona custodia. Així y tot se féu fonedig el millor llibre de la biblioteca, una Biblia dita *Magdesiha*, la qual Cresques Adret judicava que no devia ésser venuda ni empenyorada sinó com a darrer remey; del valor extraordinari del llibre en dona clara rahó el preu de 60 lliures que n'oferia un corredor, essent ben sabut que 'ls encants de llibres de la quinzena centuria son sempre molt mes baxos (5). Cal recordar aquí que en

(1) Col. Dalmases, n. 3009.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre Vert del Racional*, f. 21.

(3) Col. Dalmases, n. 3005 (any 1483). Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; plech *Juhéus*, ns. 25, 26.

(4) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus*, n. 3.

(5) Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéus*, n. 11.

temps molt més reculats, l'any 1326, Salamó Ca-porta, juhéu de Cervera, establí una relació dels llibres que havien estat d'un oncle seu de Santa Coloma de Queralt, dels bens del qual era marmessor, y entre aquests llibres n'hi havia un de nom *Magdasia*, ab cobertes vermelles, valorat a dotze lliures (1).

Mestre Cresques devia ésser un juhéu de bon tracte, malgrat l'energia de caràcter que revela en la defensa propia quan los companys de la Aljama l'acusen. Ens ho diu la intervenció que pren en los negocis de la vila, no solament, com ja ho tenim vist per al major lluhiment de les funeraries reys, sino en altres diverses ocasions. En 1458, el meteix any, justament, de les pompes per la mort d'Alfons IV, el trobem a mestre Cresques treballant en el projecte de conduhir dins els murs de Cervera les aygues d'una font llunyana. Un canonge de Vich expert en aquestes obres, havia tramés a Cervera un nivellador d'aygues; els pahers de la vila van a la font d'Ondara a presenciar les pràctiques preparatories, volen, però, que el juhéu Cresques, ell que es entés en l'art de nivellar, els acompanyi y assessori.

Els Querci. — Una familia de juhéus de Cervera, en la qual era cosa acostumada trobarhi metges durant tota la darrera centuria del Call, duya el nom de Querci, essent ben difícil esclarir quan estém documentalment davant d'un o altre dels fisichs que duyen el mateix nom ab diversificacions poch precises de Içach Jacob, Jacob Içach, o simplement Içach o Jacob.

Peró potser l'aspecte més rellevat dels Querci cerverins es la llur adaptació a la nova llei; passada la tempesta del any 1492. Un Jaume de Querci, metge, fou conduhit ab certs pactes pel consell de la vila l'any 1492, desexintsen ell que no cumpli les condicions estipulades, fentse merexedor de la ruptura de la conducció (2); y un Johan de Pau.

(1) SEGURA: *Aplech de documents curiosos e inèdits fahents per la historia de les Costums de Catalunya*, en *Jochs Florals de Barcelona*, any XXVII (1885), p. 184.

(2) Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Recorts y Crides*, 1486-1495, f. 64 dup., y *Llibre de Consells*, 1494, f. 11 dup. y 14 dup.

alias de Querci, també metge, el trobem encara a Cervera l'any 1497. Els Pau, o de Pau, que no apareixen en els documents dels arxius de Cervera fins als darrers anys del segle xv, be podrien ésser donchs els cristians successors dels juhéus Querci, que haurien tingut, si aixís fos cert, com sembla, un descendent, el pintor mut Johanot de Pau, o de Guardiola, que omplí les esglésies de l'encontrada de retaules atapehits de figures devotes (1).

Abram Çalom. — No estém segurs que aquest metge juhéu que l'any 1455 figurava a la vora del rey Johan (2), rey aleshores de Navarra, arribés a ésser vehí de Cervera com ho era de Tárrega; es cert, però, que al Consell de la vila li fou presentada una suplicació demanant que Abram Çalom, les curacions del qual havien pres gran fama, fos conduhit y ajudat pera que fes a Cervera sa continua estada, embellint el text de la susdita comunicació sentencies ampuloéses y cites literaries de Boeci (3).

* * *

Les referencies anotades haurán bastat a presentar uns quants aspectes de la formació y de la vida del antich Call dels Juhéus de Cervera. Els documents, nombrosos com son en els Arxius y Coleccions locals, podrien nodrir un estudi seriós d'aquest Call, que be mereix un historiador de ploma més brillant y traçuda que la nostra.

(1) D'aquest pintor n'hem publicat algunes noticies en el *Bulleti del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. XXXII (any 1921).

(2) Carreras y Candi: *Dictari de la Guerra a Cervera*, p. 44.

(3) V. Apéndix, n. V.

APÉNDIX

Cervera, 20 juliol 1393.

*Apoca del preu de la composició feta per rahó del avalot
contra juhéus.*

Noverint Universi, quod ego, Antigus de Puju de Dome, domini Regis habens ad infrascripta plenum posse et ad alia per agenda, ut constat per quoddam publicum instrumentum actum Cervarie etc. et clausum per etc. confiteor et recognosco vobis honorabilibus Petro de Ulugia et Guillelmo ça Cirera, domicellis, quod ex compositione seu avinencia quam per universitatibus locorum de Ulugia Inferiori, Castronovo et Sancti Guillelmi de la Plana, cum venerabili Andrea de Nari, comissario per dominum Regem ad hec deputato, fecistis *pro avaloto judeorum in villa Cervarie facto* et pro inhibicione deferendi arma ad .xxviii. flor. in hunc videlicet modum quod de presenti mihi seu dicto Andree traderentur .xiiii. flor. et reliquos .xiiii. flor. cum universitates de la Menresana e del Lor cum dicto Andrea ratione premissa composuerint et dicta compositione fuerit vobis integre persoluta ipsius que remissionem tradideritis de predictis dedistis et solvistis mihi .xiiii. flor. superius precontentos seu pro valore eorum .cliiii. sol. Barch. Et quia rei veritas sit se habet renuntiando exceptionum dictorum .cliiii. sol. non habitorum et non receptorum et doli. In testimonium promissorum facio vobis fieri de eisdem presens apoche instrumentum. Quod est actum.

(En altre lletra y tinta més fluxa es llegeix al peu):
.xx. julij anno .xc.º tertio. testes Petrus Esteve. et Bernardus Selva Guixer et Bernardus Oler (?) Cervarie.

(D'aquesta mateixa forma diu al revers):
Actum Cervarie xx julij anno Nonagesimo tertio.

Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial, plech *Juheus*, n. 7.

II

Piera, 20 Març 1395.

El rey mana al Governador General que faci que als juheus del Call de Cervera els siguin respectats els carrers que ja tenien assignats.

Lo Rey.—Governador: certificats som stats per persones dignes de fe que ls juheus qui son romasos en la vila de Cervera son maltractats e mal acullits per alguns singulars de la vila... e tractament dels dits singulars qui iniquament los han concebuts en hodi, los pahers e altres de la dita vila los volen gitar de un call qui es en la plaça del Capcorral, en lo qual los dits juheus han scola covinent e habitacions bones, e ls volen fer metre en un call qui es appellat d en Agramuntell, qui es en partida derrocat e en gran partida sta en gran perill de caure, e lo qual es ja ocupat de habitacions de altres juheus, e los qui si haurien a mudar, si exien del altre call, ni hi porien caber e serien freyturosos de scola, com una scola qui es en lo dit call d en Agramuntell sia del tot derroçada. E axi mateix sabem que vos ho havets tot vist a ull mas no curats de proveir a les malities dels demunt dits qui sofisticadament volen gitar los dits juheus de la dita vila en dany nostre e de nostres regalies, e ofensa de nostra magestat. E com, segons sabets, nos hajam a cor les grans offenses que son stades fetes als juheus de nostra terra e lo dâmpnatge innombrable que per la destrucció de aquells es stat seguit a nostres drets, e cobejem molt la reparació de aquells, majorment en la vila de Cervera, en la qual sabem que dins breu temps se ajustará gran aljama. Per ço, sots incorriment de nostra ira e indignació e pena de mil florins d or, a vos deym

e manam que si per justicia o porets fer sino ab totes bones e licites maneres façats que los dits call de Capcorral e lo call d en Agremuntell dessignets e assignets, axi com ja son antigament dessignats e assignats, e ab la present nos dessignam e assignam, en habitació dels juheus qui huy son en la dita vila e qui en aquella venran habitar e star, e que de fet foragitets dels dits calls tots e singulars christians vulles de natura, vulles converses, qui en aquells stan e habiten, com sens scandol no puxen ensemps habitar. E si christians de natura hauran comprats alberchs en los .iiii. anys ença en los dits calls o algun d aquells sens nostra llicencia, aquells, justicia mijansant, prenets a vostres mans, si trobarets aquells esser adquirits a nos, e los que comprats los han, punits, per la ofensa que han feta a nos, com no fos a ells licit de comprar alberchs per propia habitació en dits calls. Si empero los converses hauran alberchs en lo call de Capcorral, que ls hi haguessen en lo temps que eren juheus, volem e manam vos que ls façats stimar per .ii. homens, un xpistia e l altre juheu, e si concordar no se n podien, fets vos mateix la dita stimacio a vostre bon arbitre e, aquella feta, forçats los juheus de la dita vila a pagar als de qui seran los dits alberchs la quantitat stimada. Mas en l endemig e en tot cars foregitats de present dels dits calls tots los xpistians de natura e converses que hi sien e no ls hi lexets aturar ni habitar una ora, car la lur habitacio entre los juheus es perillosa e molt dampnosa e la qual nos devem molt squivar. E aço volem fassats e exiguetats, totes excepcions e appellacions foragitades, no contrafassants qualsevols provisions per nos fetes en contrari sots qualsevol forma e expresio de paraules, sien concebudes com aquelles sien subrepticies e de vos callada veritat e per importunitat obtingudes e les quals ab la present de certa scientia revocam e havem de tot en tot per revocades, fahentvos que axi ho exequatats com damunt se conté, si la ira e indignació nostra e la pena damunt dita desijats squivar. Dada en la vila de Apiera sots nostre segell secret a .xx. dies de març del any .cccxcv. Rex Johan.

P. de pacto mandato domini Rex.

Sig⁺num P. Nicolaum Morato, locumtenenti thesaurarii.

Dirigitur: Raymundi Alamani de Cérvilione, Gubernatore Cathalonie.

Arx. Cor. Aragó: *Registre* n. 1886, f. 190.

III

2 Octubre 1420.

Reptes d'un frare predicador sobre la vida llicenciosa que's duya a Cervera, y ordinacions del Consell de la vila.

Al qual Consell fonch proposat per los honorables pahers, dihent, que ya saben com per lo reverent ffrare preycador en los lurs sermons tots jorns continuants los es donat gran carrech, axi a ells com encara al molt honorable mossen lo batlle, dels greus peccats e abominacions quis fan continuament en aquesta vila, per les quals ell comine que si proveisen en foragitar, extirpar e fer cessar los dits peccats quis cometen publicament tots jorns en aquesta vila, que sens se tot dupte, aquesta vila e los singulars de aquella, per nostres peccats e demerits, vinran en perdicio e final extermini e destruccio e en gran perill de perdues de les lurs animes, los quals crims e peccats son los següents:

Primerament, que en aquesta vila es blasfemat lo precios nom de Ihu. Xpist. e dela sua mare gloriosa la verge Madona Sta Maria e encara los sants e santes de paradís. e mes en aquesta vila que en altra part.

Item, que en aquesta vila se sostenen mes jugadors e persones de mala vida que en altra part, les quals, donant causa lo joch, blasfemen, juren e reneguen lo sant nom de Deu e, en quant en ells es, deturpen la gloriosa nostra dona Sancta Maria, mare sua.

Item mes, contra ordinacio de nostre Senyor lo papa, donen loch e permeten que los juheus, enemichs de nostre senyor Deus Ihu. Xpt., no porten la roda e senyal ordonat per nostre senyor lo papa en senyal mostrant que son juheus, en meynspreu dela dita ordinació, la qual, sots pena de vet papal, deu esser observada per los xpistians.

Item mes, los dits regidors, pahers e batlle, contra forma de les dites papals ordinacions, permeten e donen loch

que los juheus degollen publicament en les carneries de la dita vila, e apres que han degollat, quant les carns son scorchades, meten les sues leyes mans dins lo molto o hovella que hauran degollat, e si trobaran quels dits molto o ovella que hauran degollat es truffa e casser, lexen aquelles carns per ells manejades e palpades dients: «menjen les so los cans, car nosaltres non volem»; e aço en gran injuria e desonor de tota cristiantat.

Item mes, en gran scandol e perill dels crestians contra forma de la dita ordinacio stan o habiten entre los xpistians e comuniquen ab ells quasi en meyns preu e dirrisio de la lèy xpistiana e perill deles animes dels xpistians.

Item mes, diu ques continue en aquesta vila un greu publich peccat, ço es, que molts homens e dones fora son matrimoni continuen peccat de fornicacio e adulteri, tenint los homens, axi lechs com preveres, publicament concupines o amigues, lo qual peccat diu que es fort desplaent a nostre senyor Deu, segons totes aquestes coses e altres publicament per molts dies ha publicades en les sues santes prehicacions.

Item mes, diu que si daquesta vila no son stirpades e foragitades les iniquitats, hois e rencors e males voluntats dels singulars de aquella, que aquesta vila e los singulars de aquella vinran a singular destruccio, e que hayen compassio dels grans dans que sostenen alsuns singulars dela dita vila, los quals per la dita raho los uns stan preses lonch temps ha, los altres son bandeyats dela dita vila, mostrant haver poca caritat e compassio de son prohisme. Per que los honorables batlle e pahers, per descarrech de lurs conciencies e per exoneracio de la santa prehicacio del dit ffrare e exoneracio de ses conciencies, ho proposen al present consell pregant e requerint aquells que, per sguart de Deu e per descarrech deles seues animes e conciencies, hi vullen salutablement proveir afi que aquesta vila e lo poble de aquella puxe squivar la ira de nostre senyor Deu, la qual, segons diu lo frare, sta massa aperellada de venir sobre aquesta universitat.

En lo qual consell, hagut matur acort sobre totes e senegles coses demunt dites, per descarrech de ses conciencies, ab auctoritat e decret del molt honorable en Paschual

Cathala, batlle de la dita vila, sobre totes les coses demunt dites ha fetes e ordenades les ordinacions e provisions deius scrites:

Primerament, acorde lo consell que la ordinacio feyta sobre aquells qui juren de Deu e dela sua Mare beneyta sie servada *ad unguem* segons la serie e tenor.

Item mes, acorda lo consell que daquiavant no sie jugat a degun joch de daus sots ban de .xx. sol. si donchs no ere en lo mes de la fira: si als honorables pahers sera ben vist.

Item mes, acorda lo consell que lo batlle sie request que los juheus porten la roda groga e vermella segons la ordinacio de nostre senyor lo papa. E si los juheus han previsió alguna de aquest feit que la vila soplich lo senyor rey que li sie revocada.

Item mes, acorda e ordona lo consell que los juheus se hayen a menjar les carns que degollaran o que ells dien truffanes o rebuyades, e que degun xpistia. no gos menjar de aquelles, sots pena de .x. sols. e que los carnicers no gosen vendre de aquella carn a degu, sots ban de .xx. sol..

Item mes, ordona e acorda lo consell que los dits juheus hayen a esser apartats e separats dels xpistians e que no habiten ne habitar puxen entre los xpistians, e aço sots pena de .x. llrs..

Item, que sie request mossen lo batlle que degun home, de qualsevol ley, stament e condicio sie, no tingue ne tenir gos deguna concupina o amiga dins la vila sots pena de correr aquella, la dita concupina, dins spay de tres dies, apres publicacio dela crida ques fara.

Item mes, ordona lo consell que los senyors de pahers hayen carrech de tractar e procurar que aquesta gent que son presos sien desliurats de la dita preso, e que los qui son bandeyats deffora retornen en la dita vila, e que procuren que unitat e concordia sen puxe seguir entre los singulars dela vila.

Item, acorda lo consell que totes les dites ordinacions sien fetes e abellitades a consell del reverent ffrare prehicador, lo qual prehique continuament, e dels pahers, ab aquells prohomens que elegir hi volran, entervenint hi mossen lo batlle.

Item, acorda lo consell que lo senyor bisbe de Vich sie

suplicat que remete la absolucio de aquells qui son vedats per raho deles ordinacions fetes per nostre senyor lo papa per raho dels juheus.

Arx. Hist. de Cervera: Fons Municipal; *Llibre de Consells*, 1420, f. 56 v.º, 59.

IV

juy-desembre 1489.

Compte de les despeses de metge y medicines ocasionades per les malalties del notari Antoni Bonet y la seva familia

Deu en senyor en Anthoni Bonet, notari, a .xxii. de juny any .lxxxnou per quatre onzes exerops simples, serviren per vostre fil ordena mestre Samuel Cavaller, jueu.	ll. ii s.
Item, dit jorn per huns exerops digestius ab diverses aygues, per lo dit	ll. ii s. ii
Item, a .xxviii.º per hun condit molt cordial fet de diverses conserves e polvores; fonch quatre onzes e fonch daurat, per lo dit	ll. iiii s. vi
Item, a .xxx. per huns exerops pectorals; foren tres onzes, per lo dit	ll. i s. vi
Item, a .ii. de juliol per .i. onza diadragant ffret, per lo dit	ll. i s. vi
Item, a .iii. per una medecina laxativa, per lo dit	ll. s. vi
Item, a .vi. per altre medecina, per lo dit.	ll. ii s. iiii
Item, a .viii. per huns bols lixatius, serviren per lo dit.	ll. i s. vi
Item, a .xvii. per .ii. onzes melrosat colat e .i. de matafalua, e fonch.	ll. s. v.
Item, a .xx. per .iii. onzes e mitja exerops simples, e .i. onza conserva rosada, hórdena lo dit, servi per lo dit.	ll. ii s.
Item, a .xxi. per .i. onza scorça de poncem de sucre	ll. s. vi
Item, dit, per .i. onza conserva rosada, servi per sa muller	ll. s. vi
Item, dit jorn per una presa exerops digestius, per la dita.	ll. i s. vi

Item, a .xxii. per una medecina lexativa per la dita	ll. ii s. vi
Item, dit jorn per mitja onza conserva rosada	ll. s. iii
Item, dit jorn per hun condit cordial fet de diverses conserves e polvores cordials, fonch .v. onzes per la dita	ll. vi s.
Item, a .xxiii. per .vii. onzes exerops simples per la dita	ll. iii s. vi
Item, dit jorn per huna bevenda lexativa per la dita	ll. ii s.
Item, per uns pasaris (?) confortatius e atractius per la dita	ll. i s.
Item, a .xxv. per hun conguasament fet de diverses flos e semenses	ll. i s. vi
Item, a .xxvii. per hun enguent nargotich per fer dormir	ll. ii s.
Item, a .xxviii. per .iiii. scrupols de polvora dia margarits e dia cam... ab un paper per la dita	ll. ii s.
Item, a .xxviiii. per .iiii. onzes exerops simples.	ll. i s. vi
Item dit per altres .iiii. onzes exerops simples e .i. onza conserva rosada per la dita.	ll. ii s.
Item, per hun crestiri de diverses flos e semenses e lexatius	ll. ii s. vi
Item, per hun gargarisme e per huns olis, per tot.	ll. ii s. vi
Item, a .xxviiii. del dit juliol, per quant ere pasat de scriure, per una bevenda confortativa per la dita	ll. ii s.
Item, dit jorn per .iiii. onzes exerops simples per la dita	ll. i s. vi
Item, a .xxxi. per .i. lliura candelles pres mosser Safont	
Item, dit jorn, per dos brandons per lo soterrar de son fill	
Item, per .i. onza oli de ruda, servi per vostra muller	
Item, lo primer de agost per quatre entorxes pesaren .xi. lls. .viii. sous serviren per la sepultura de vostra muller, feu dugué mosser Safont	

Item, a .vii. de desembre per huns gargaris- mes hordonà mestre Cavaller, servi per vos mateix.	ll. ii s. viii
Item, dit, per .i. q. agarich e... quintides, per tot	ll. s. vi
Item, dit per una vevenda confortativa hé res- trictiva per vos matex	ll. ii s. vi
Item, a .viii. per .i. den gingols e ll dies melrosat colat per vos	ll. s. iii
Suma tot	ll. vii s. x

Compte del senyor en Anthoni Bonet, notari, dat
per en Miquel Soller, specier.

Arx. Hist. de Cervera: Fons Notarial; plech *Juhéu*, n. 24.

V

14..

*Suplicació que alguns singulars de Cervera fan al Consell de
la vila demanant que hi pugui fer estada Abram Çalom, juhéu
de Tàrrega, metge de gran fama.*

Ihs.

Aquel es digne qui a preu de virtut, e tal mereix obtenir
preu e fama qui en forts fets a mostrada virtut e de grans
camps obté preu de batayla. Per tant alguns singulars de
la present vila de Cervera, veent que per divinal permisio
es feta greu vexacio de accidens pestilencials e de altres
greus infermetats, qui per continuacio de lonch temps, no
solament en aquesta vila mas encara per moltes parts es
mostrat e fet greu a gran crit. E aço per los sovineyats e
greus casos que s seguexen. sobre les quals coses es vist
per tots los homens savis e prudens que, apres lo divinal
adjutori, es necessari en tals adversitats recorrer e ajudarse
de homens notables, pratichs e de lonch temps examinats,
los quals en ciencia fisicha e cilurgica sien abtes hi esperts.
E com sie mes que notori que mestre Abram Celom, metge
de Tarregua, sie home abte, scient e de loable praticha
acompanyat, segons per molts en aquesta present vila es
vist a huyl de molts accidens e de tals que casi eren incu-
rabbles, los quals, migeçant Nostre Senyor, per mija seu an
presa condigna curacio, e no solament en aquesta vila, hoc
per moltes parts e viles relueix la prudent habilitat e ciencia

de aquet, e com ciencia sie cap, complit e fundament de tota virtut e be, aquela deu hom cercar, demanar e abançar tant com es pusible, segons vol Boeci etc. Dons, considerades aquestes coses, los presents soplicants, recorent a la saviesa de vosaltres, monsenyors de pahes e conseyl de la present vila, desijant lo publich ben avenir de aquella, axi com lo particular, sopliquen a vostres loables savieses vos placia provehir e determenar en tal manera que lo dit mestre Abram sie e aye ocasio de venir en aquesta vila, car creen los dits soplicants que, si per aquesta insigna vila li sera feta o dada alguna condecet pensio e sotsvencio, que lo dit mestre Abram ab tota sa casa hoc e altres per ocasio sua s en vinran star e habitar en aquesta vila, de que aquella reportara augment e profit axi en impusicions com en altres coses, e ultra aço reservareu molts singulars de aquesta vila de moltes despeses e trebayls qui agreuyats de certs accidens son en poder del dit mestre Abram, ab lo qual an a comonicar e lexar ses propies habitacions en grans despeses de aquells mes forçats, com per miya de aquel agen e tropien mes consolacio de sanitat que en altres metges, sens diminucio del grau dels altres ne injuria parlant, soporten aquels tals trebaylls, dels quals, si lo dit mestre Abram ere en la present vila, serien relevats; hi es veritat que lo dit mestre Abram, segons certes persones de aquesta vila saben, se fore ja mudat de habitacio en aquesta vila, mas saben vostres loables savieses que cant algu mude sa propria abitacio de hun loch en altre fa e soste grans trebaylls e despeses. e per aquestes rahons e altres, les quals quiscu de vosaltres sabeu molt be, sera digna cosa que li sie feta alguna sotsvencio de pensio, avent sguart als profits e al temps com axi per moltes universitats per diliberacio de loable conseyll en tals cosses se agen ab esforç e diligencia, e ultra que les dites coses son de equitat e raho los dits soplicants o reputaran a gracia e merce.

Altissimus etc.

VI

1620.

Testimonium ad perpetuam rei memoriam recepti ad instantiam Reverendi Priori Fratri Ludovici Llentisclar, Ordinis Fratrum Predicatorum. Un plech de 19 ff. L'interrogatori està compost de les preguntes següents:

1. Primo, si saben o an oyt y sentit a dir que en la present vila de Cervera hi haja hagut un linatge o familia dita los Majors, en la qual se an vistes persones de molta reputació, nom y fama, com es prèveres, doctors y notaris, y si tal es la veu y fama publica.

2. Item, si saben o an oyt y sentit a dir que los dits Majors eren christians vells y catholichs, y que no descendien ni procehien de raça o linatge de jueus, sarrahins, moros, conversos ni de altra mala generatio prava y perversa ni de sanch infame, ans be que dit linatge de Majors de dita vila de Cervera es antiquissim, honrat, libre y limpio de tota màcula e infamia de generacio judayca, conversa y sarracena, y de qualsevol altra raça mala y reprobada, vill y abatuda y diguen los testimonis si ells axi ho han oyt a dir a sos pares y si sos pares y avis ho han oyt a dir de la mateixa manera a sos antecessors y ascendents, y si tal es la veu y fama publica no sols en lo poble de Cervera però en tot lo vehinat de aquella, y si dits Majors son stats sempre publicament tinguts, haguts y reputats y honrats per christians vells, catholichs nets y limpios de tot mal olor de ser stats ni ser jueus ni conversos, moros ni sarrahins, y si encara vuy en la present vila de Cervera es tal la publica reputatio veu y fama de dits Majors.

3. Item, si saben que los dits Majors tenen la casa en lo carrer públich y major de dita vila de Cervera molt temps antes que los jueus nos convertissen, ni fossen llançats e desterrats de España los qui convertir nos volgueren, y siu han oyt dir a sos pares, avis y los pares o avis a sos predecessors.

4. Item, si saben que en la present vila de Cervera los

jueus habitaven tan solament en dos carrers, ço es en lo carrer del Espital que de la plaça de dit Espital trau cap al carrer Major en lo Capcorral, y en lo carrer dit lo Call que del carrer Major tira a la barbacana de la muralla envés llevant; siu han vist o oyt a dir a sos pares o avis y ells a sos antecessors.

5. Item, si saben ni an oyt a dir los testimonis a sos pares, y los pares a sos antecessors eo a altres persones, que la familia eo linatge de dits Majors hagen tingut en ningun temps casa en los dits carrers del Espital ni del Call ni hagen mai habitat en casa alguna, encara que de altri, en dits carrers, y si hu han entes a dir a sos pares o avis y aquests a sos antecessors.

6. Item, si saben que les families y linatges infamades de ser del linatge de jueus en Cervera son molt notories y sabudes, y que may se ha dit en Cervera en son temps, ni an oyt a dir se digués antes, que dits Majors descendissen de sanch judaica.

7. Item, si saben que los dits Majors sempre se son conservats nets y limpios de sanch judaica y conversa y may se son mesclats ni an contractat matrimoni de persona judea o conversa ni ab altra de infame y mala generacio, y si tal es la veu y fama publica, y si axi ho an sentit a dir a sos pares y ells a sos avis y altres ascendents eo a altres persones qualsevol sien.

8. Item, si saben o han vist y oyt dir que en la Casa de la Vila de Cervera o Paheria y en son Archiu esta recondit y guardat un llibre molt antich en lo qual estan manifestades continuades y descrites les families, linatges y noms de les persones infectes y maculades de la infamia y raça judaica, mora o sarracena, y axi sempre se es observat de continuar en dit llibre les dites families eo linatges infectos y contaminats de sanch de jueus pera que constas clarament de la limpieza y honra de totes les families y linatges de Cervera y dels que son tinguts per tals.

9. Item, si saben ni an hoyt a dir ni han llegit ni vist que en dit llibre siç estat may continuat ni descrit lo linatge de dits Majors ni tal refereix la veu y fama publica, ans lo contrari que dits Majors may son estats continuats en

dit llibre, per ser christians vells y no de raça y sanch de juheus.

10. Item, si saben que altre llibre se troba y esta recondit en lo archiu de la venerable Comunitat de Preveres de la Iglesia major de dita vila, y que en dit llibre estan escrits los que son de linatge de jueus.

11. Item, si saben que los dits Majors may son estats continuats en dit llibre per ser de linatge honrat y christians, y no gens de mala sanch, y si tal es la publica veu y fama.

12. Si saben y han oyt a dir que los dits Majors an tingut en la dita vila de Cervera diversos drets de patronats de beneficis ecclesiastichs instituits y fundats en la Iglesia maior de dita vila, y si tal es la publica veu y fama.

13. Item, si saben que los dits Majors an instituit y fundat los dits beneficis ecclesiastichs y causes pies pera collocar doncelles, y si tal es la publica veu y fama.

14. Item, si saben y han vist y si han oyt a dir que en la Iglesia major de la present vila en la capella de Corpore Christi tenen los dits Majors una sepultura sumptuosa ab tomba molt ben obrada y que en dita tomba estan insculpides les armes de la familia y casa de dits Majors que son les barres de Aragó y la flor del lis, y vejen los testimonis la dita sepultura y tomba ab dites gravadures de les barres de Aragó y flor del lis, y si es veu y fama publica que en dita tomba jau Pere Major, notari.

15. Item, si es certa presumpcio y manifesta conjetura o evident judici que tenint los dits Majors dites barres de Aragó y flor del lis que son armes reals, en son temps degueren fer alguns grans serveys als reys de Aragó y de França, y que de aqui se pot inferir que dits Majors eren homens y persones de calitat y de honrada prosapia y de bon linatge.

16. Item, si han conegut a Montserrat Major, mercader, ciutadà de Barcelona, y si saben que dit Montserrat Major era fill legítim y natural y de carnal matrimoni procreat de Francesch Major, cotamaller, també ciutadà de Barcelona, y si tal es la pública veu y fama.

17. Item, si han conegut a dit Francesch Major, cotamaller, y si saben que dit Francesch Major, cotamaller,

es fill llegitim y natural y de carnal matrimoni procreat de Antoni Major, mercader de la present vila de Cervera, y si dit Francesch Major cotamaller era natural de la present vila de Cervera, y si tal es la publica veu y fama.

18. Item, si han conegut a dit Antoni Major, mercader y a Pere Major, notari qui fonch de la vila de Cervera eo a altres predecessors de dits Majors, y en particular si an conegut a Francesch Major, prevere y rector que fonch del lloch de Vilagrasseta, y a Bernat Major, notari que fonch en la present vila de Cervera y a Antoni Joan Major, prevere y doctor en Sacra Theologia, fill de Bernat Major, eo si an setit dir que estos son del linatge dels Majors.

19. Item, si saben, an ohit a dir o entés que los dits Montserrat Major, ciutada de Barcelona, Francesch Major, cotamaller, Antoni Major, mercader, Pere Major, notari, Bernat Major, notari, sempre son estats tinguts y reputats, y per havuy o son, per christians vells y homens de bona sanch y linatge honrat y que may se son mesclats ab persones de raça y generació judaica, conversa, mora o sarracena, ans lo contrari, que sempre se son conservats limpios, libres y nets de tota macula, infectio e infamia de linatges reprobats y mals; y si tal es la publica veu y fama y si axi ho an hoyt a dir a sos pares y avis, y sos avis a altres ascendents seus o a qualsevol altres persones.

20. Item, si saben, an llegit o vist ni oyt dir que en lo Llibre del Manifest de la present vila de Cervera esta continuada la familia dels Majors, so es de Bernat Major, notari, ya antes que lo Rey Don Fernando, de bona memoria, no desterras los juheus de España y antes de convertirse a la fe Christiana los juheus que restaren en España.

21. Item, si saben que en lo dit Llibre de Manifest sols se continuaven y escrivien les familis y linatges dels Christians vells que eren en Cervera.

22. Item, si saben que molts del linatge dels Majors an tingut en la present vila de Cervera officis y carrechs publichs honrosos que no poden tenir sino christians vells, com ser pahers o altres consemblants, y si tal es la veu y fama.

23. Item, si en la Casa de la Vila e Paheria se trobe recondit y guardat un llibre en lo qual estan escrits los

notaris que son estats y son en la present vila de Cervera, y si en dit llibre estan escrits y continuats los dits Bernat Major y Pere Major, notaris de la dita vila *videant et legunt testes dicti*.

24. Item, si en Cervera se feye probatio y scrutini de la bondat y limpiesa del linatge del qui volia esser aggregat en lo collegi dels notaris, y si ere necessari fos de bon linatge, so es christia vell y catholich y que no admetien juheu, ni altra gent de mala generació.

Colecció Dalmases, n. 3053.

RELACIÓ DELS TREBALLS PUBLICATS PEL
SR. JOAQUÍM MIRET Y SANS, REFERENTS ALS
ANTICHS JUHÉUS DE CATALUNYA

La carta de franquicias otorgada por el Conde de Barcelona a los judíos de Tortosa; extracto de «Homenaje a D. Francisco Codera en su jubilación del profesorado, estudios de erudición oriental», opúscul en 4.ta de 7 planes (Saragoça, 1904).

Le massacre des juifs de Montclus en 1320, épisode de l'entrée des pastoureaux dans l'Aragon; article en «Revue des Etudes Juives», núm. 106 (Paris, 1907).

Les médecins juifs de Pierre, roi d'Aragon; article en «Revue des Etudes Juives», número 114, vol. LXII (Paris, 1909).

El procés de les hosties contra 'ls jueus d'Osca en 1377; Memoria publicada en «Anuari del Institut d'Estudis Catalans», vol. IV (Barcelona, 1911-1912).

Documents sur les juifs catalans aux XIe, XIIe et XIIIe siècles; treball publicat en «Revue des Etudes Juives», números 135 y 136, vol. 68, per Joachim Miret y Sans et Moïse Schwab (Paris, 1915).

Le plus ancien document à present connu des Juifs catalans; article publicat per Moïse Schwab y J. Miret y Sans, en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», número 60, vol. VIII (Barcelona, 1915).

Nouveaux documents des juifs barcelonnais au XIIe siècle; article publicat per Moïse Schwab y J. Miret y Sans en «Boletín de la Real Academia de la Historia», tomo 68 (Madrid, 1916).

Documents des juifs barcelonnais au XIe siècle; article publicat per Moïse Schwab y J. Miret, en «Boletín de la Real Academia de la Historia», tomo 69 (Madrid, 1916).

RESPOSTA

DE

D. FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

SENYORS, ACADEMICHS:

Al venir a presentarvos al qui fou corresponent a Cervera, N' Agustí Durán y Sanpere, al moment d' entrar de ple en nostre cenacle literari, no faig més que cumplir un formulisme, per tractarse de qui ja ha comviscut ab tots nosaltres les tasques acadèmiques en múltiples ocasions (1), y per tant esteu plenament capacitats del seu valer. De lo que alguns de vosaltres no estareu enterats, a causa de la sua gran modestia, es dels mèrits contrets en l' expandiment de la cultura catalana; y al donarvos en breu compte, hauré de retenir la meua pluma, davant dels molts mèrits que té contrets, puix sentiria, si la dexava correr lliurement, que los meus judicis semblessin fills de la estimació y afecte que'm mereix. Los elogis vos los fareu vosaltres: jo seré un cronista fidel dels fets.

Y en efecte, com a cronista del progrés intel·lectual de Cervera, al iniciarse lo segle xx, hauré d' actuar per uns moments, ja que, en son modern renaxement literari, hi ha de quedar per sempre més vinculat lo nom d' En Durán.

Cervera, la capital de la Sagarra, l' empori de la ensenyança superior catalana en la primera centuria de la reforma universitària borbònica, estava en una gran decadència cultural literaria, al temps qu' En Durán y Sanpere

(1) N' Agustí Durán y Sanpere publicà en nostres *Bulletins* los treballs següents: *Un document català de la revolta de Génova de 1435* y *Un document de la moreria de València en l' any 1408*, en lo vol. VIII, pl. 394 y 505; *Notícia d' uns pintors del segle XVIè. Els Alegrets de Cervera* en lo vol. XI, pl. 88. Ell inicià la nova pràctica implantada en lo curs acadèmic de 1922-1923, d' omplir turn de sessions ordinàri als electes qui han cumplimentat l' article 12 dels Estatuts, llegint en la sessió del 22 de Maig de 1923 un treball sobre *Antichs llibres de solemnitats a Catalunya*, y en la del 18 de Març de 1924, un altre titulat *Investigacions sobre la sepultura de Pau Claris*.

vingué a n' aquest mon (5 de Juny de 1887), decadència que contrastava ab un passat més proper. Dominada per l'element rural, sols la preocupava sa prosperitat agrícola, y cap mica d'atenció li merexien los avenços històrichs o arqueològichs.

Comptà, Cervera, desde temps reculats, ab tres famoses colleccions de documents que vinculaven la sua vida d'antany: una d'elles constatava tot son mohiment urbà, polítich y sociàl, y era aquesta l'arxiu de la municipalitat; en altre, se contenia la sua pietat y fé cristiana, referitnos al arxiu eclesiàstich; y en la tercera, s'hi venien a consignar les sues costums privades y estipulacions comercials, y aludim al arxiu dels protocols.

Conservats tots los volums ahont se compendiava la vida dels progenitors, a despit de la teya revolucionaria y de la destructora furia de les invasions d'hosts forasteres, pertocava al segle XIX, qu'anacrònicament ha volgut titularse *segle de les llums*, ultratjar y malparar lo que tants segles d'*obscurantisme* havien respectat.

Una importantíssima collecció de protocols notariais sumant més de 1,500 volums y que començaven quasi bé ab lo segle XIV y nó passant dels primers anys del XVIII, se guardava ab la major indiferència, en una casa qu'havía sigut propietat dels antichs notaris Surís, familia extingida al iniciarse la centuria dinovena. A les derrerries del segle XIX, tots aquells llibres feren nosa als Granell, llavors poseedors del alberch y dels protocols antichs que hi habien quedat, y tractà de treure's de casa tanta paperada entjosa. De moment sols feren goig los protocols a un cerveri ilustrat, al nostre corresponent En Faust de Dalmases y de Massot, triantne uns quants que li aparegueren de més interès y abandonant a la sua sort los demés, ja que a un particular se li presenta sempre pavorosa la colocació d'un munt de llibres.

Un altre cerveri, llech en la materia, pro aymant de la Ciutat natal, Mossèn Crispí Borràs, Pvre., condolgut de la inevitable desaparició d'aquell arxiu, pensà cercar algun benefactor que'l volgués salvarlo, puix tenia ahont colocar los dits volums, en l'antich convent de Sant Agusti. Ab aquest pensament visità al pare del nostre recipiendari, en

ocasió en que l'havien anat a veure los seus germans Lluís y Marián Durán y Ferreras, y colectivament s'associaren ells tres al acte d'altruisme en pro de Cervera. Content sorti Mossèn Borrás de Càn Durán, y portant la quantitat que li exigien, vingué a rescatar aquells volums. A N' Agustí Durán, qui llavors comptaria uns dotze anys, sempre més li quedà grabada en sa memoria, la escena d'aquella salvació literaria.

Ara be lo millor: Mossèn Crispí Borrás, adquirí lo que no entenia, ni may, en lo restant de la sua vida, se proposá entendre, puix ignorava totalment la paleografia, y may li passá per son magí practicarshi y conexasla. Un altre capellà de Sant Agustí y gran company seu, Mossèn Ramón Pinós, Pvre., tot y trovarse aparellat a aconduhir tot alló al ex-convent de que's cuydaven, se mosá en gran de Mossèn Borrás, y d'aquella inspiració sua tant inopinadament realisada.

¡Quins toms més inverosímils donen les coses del mon, guiades per la Divina Providència, quan endreçades per viarany impensats se les veu encaminarse a direccions determinades! Los abandonats protocols, qu'anaven a esser llençats al moli paperer, maquinal e intuitivament aconduhits per persones d'inexperiencia paleogràfica y sots lo patrocini dels tres germans Durán y Ferreras, anaven a ésser, no sols lo despertar de la cultura històrica de Cervera, si que també per interessant encadenament de fets, lo pervindre y orientació definitiva de la vida del successor dels Mecenas d'aquests, protocols, lo nostre recipiendari En Durán y Sanpere.

Mossèn Pinós, quan tant burlescament aculli la pensada del seu company Mossèn Borrás, com altre Saulo perseguidor de Jesucrist, sentí la llum de la Divinitat, y al cap de poch temps de fullejar los protocols, posats a sa custodia, se rendía al atractiu de la investigació, convertintse en tot un altre home. Vençudes les primeres dificultats paleogràfiques, volgué avençar en lo camí dels conexements històrichs locals, passant, dels documents dels notaris, als dels eclesiàstichs, obrintseli més cada dia, desconeguts horitzons, que'l portaven a majors ansies investigadores.

Era Mossèn Ramón Pinós, un sacerdot de molt bona

fama y general estimació. Caràcter obert y expansiu, acrecentava les simpaties qu' a tothom inspirà una conversació erudita y gens afectada, que solta matisarla una fina ironia sa nota característica. Dexantse portar del cor y no posant frè a la nova afició, passà del arxiu de Santa Maria, de qual parroquia era beneficiat, a regirar les diverses coleccions del Municipal, ahont l'esperaven encara majors satisfaccions. Es inútil dir que, disfrutant Mossèn Pinós de generals simpaties, totes les portes li foren obertes y pogué actuar ab plena llibertat al arxiu comunal. Al posar una mica en ordre tot lo que geya apilonat y barrejat, s' adonà de la injuria y menyspreu ab que ho tractaven les generacions contemporanies. Tothom hi havia posat les mans barroerament: alcaldes, oficials de secretaria, forasters advinguts. A un alt personatge polítich dedicat a estudis històrichs, se suposava que li havien remés a Madrid, alguns volums d' actes del Consell, referents a una de les nostres atzaroses èpoques, los quals manquen al present a Cervera y també al arxiu municipal de Lleyda. Los algutsirs usaven dels documents per qualsevols menesters: tenia de falcarse una taula, y hi doblegaven dessota, lo primer pergami que 'ls hi venia a la mà: en forma tant arrastrada, permanesqué molts anys lo privilegi de constitució municipal de Cervera, del 1182. S' adornaven los gegants per Corpus, y lo qui anava de Rey, devia dur a la mà un rotllo de paper; donchs utilisaven lo millor pergami que tingués penjat un bon segell y quan se malmestia, lo cambiaven per un altre: axis hi dugué molt temps un privilegi concedit a Cervera per los Reys Catòlichs. No parlèm de si algún aficionat tant de la localitat com foraster, furgant per l' arxiu, s' en portava documents, llibres o fulls d' aquests, ab mires de no tornarlos més. Axis havien fugit coses tant importants com lo famós llibre dels privilegis compilats en l' any 1360, recobrat per En Durán.

Estava, Mossèn Pinós, al ple de la sua benefactora labor de classificació del arxiu Municipal, en l' any 1904, quan lo qui ara te l' honor de portar la veu de la Academia (y permeteume aquest recort personal), seguint alguns arxius de Catalunya, y retornant de regirar los de Lleyda, acompanyat d' En Miret y Sans, estigué per primera vegada a

Cervera. Davant les facilitats que'ns donà Mossèn Pinós y de lo molt qu' aparegué en tant important arxiu, hi retorni més endavant, essent conseqüència de mes visites, la monografia publicada en 1907, sots nom de *Dietari de la guerra a Cervera (1462 al 1465)*. Sabedora nostra Academia de les circumstancies que concorrien en Mossèn Pinós, lo nomenà corresponent a Cervera en 14 de Desembre de 1904.

Mentres Mossèn Ramón Pinós prossegua la sua benemérita labor literaria, observant lo molt que hi havia a realisar, se determinà a cercar la col·laboració d' altre persona, qu' ab lo seu meteix desinterés, li servis d' auxiliar y de possible continuador. Passà revista al jovent de Cervera que li era prou conegut, y se fixà en un estudiant de dret, d' inteligencia desperta, bon caràcter, posició independent y que pertanyia a una de les primeres families de Cervera, precisament d' aquella d' ahont n' havia sortit la suma ab que' s redimi l' arxiu de protocols. Y aquí tenguí com, prenent peu la modesta iniciativa de Mossèn Crispí Borràs, en l' any 1908 N' Agustí Durán y Sanpere, qui acabava la carrera de dret a Barcelona (se doctorà en 1911), prestà atenció a lo que Mossèn Pinós li proposava. Prò nostre company no havia sentit encara vocació per la historia, y en los seus estudis universitaris, fou aquesta la assignatura que més li pesà per no trovar atractiu en recordar tants fets diferents adscrits a tantes dates y èpoques. La resposta indiferent y fins contraria d' En Durán, a aquella proferta, no descoratxà al bon Mossèn Pinós, qui se' l endugué vers la esglesia de Santa Maria, y al seu devant li mostrà com en la vella documentació cada detall hi sortia a son temps y com tot lo de la Ciutat, podia seguirse semblantment. Ab eix senzill silogisme y ab la resurrecció del passat, prengueren nou encís, los estudis històrichs locals y no rebutjà ja N' Agustí Durán prestar sa col·laboració al entusiasta prebere cerveri, qui l' inicià en la paleografia. Llavors Mossèn Pinós n' era mestre consumat y son nom corria de boca en boca dels investigadors barcelonins, als quals prestà bons serveys, puix may refusà facilitar lo que se li demanava. Al nostre company d' Academia En Sanpere y Miquel, quan escrigué la historia de la pintura cata-

lanà al segle xv, li facilità interessants notes sobre d' En Borrassà y d' En Vergós.

Prompte li entrà a N' En Durán y Sanpere forta afició a la investigació històrica, determinant seguir la carrera de Filosofia y Lletres que acabà en l' any 1916.

Una de les moltes vegades d' emportarse 'n Mossèn Pinós a son domicili llibres del arxiu municipal per trevallar, ho vegé cert regidor, delatantlo, presumint tenia intenció de quedarse 'ls. Succehi axò en 1912, quan la salut li començava a decaure. Temerós En Durán del disgust que tindria si la delació portés alguna conseqüència, s' apresurà a vindicarlo devant del Alcalde y dels regidors, y tant resultà enaltida la sua persona, que l' Ajuntament, *nemine discrepante*, nomenà a Mossèn Pinós y a en Durán, arxivers municipals de Cervera, (3 d' Agost de 1912), autorisantlos per treure del Arxiu quants documents los hi convingués mentres les condicions de lloch del Arxiu no permetessin estudiarlos *in situ*. Axò encoratjà als dos arxivers a emprendre noves iniciatives, començant la formació d' un petit museu local, adjunt al arxiu. Mentres donaven nova disposició als llibres y eren recullits objectes, emmalaltí Mossèn Pinós, devallant a la tomba als xexanta anys (12 d' Agost de 1913), sense poder contemplar lo que tant ansiosament ordenava En Durán per donarli una sorpresa. La labor literaria que dexà Mossèn Pinós fou poca: consistí en un recull documental sobre la església parroquial de Cervera y en alguns articles històrichs publicats en lo *Butlletí del Centre Excursionista* de Lleyda, y en los dos setmanaris *El Ciervo* y *Nuevo Ambiente*, de Cervera.

Al morir Mossèn Pinós, nostra Academia nomenà, en 1914, corresponent a Cervera a En Durán qui havía començat a donarse a conèixer en lo mon literari, presentant al Congrés d' art cristià, de Barcelona, un treball d' arqueologia: *La creu processional de Sant Nicolau de Cervera*.

Quedà sol, N' Agustí Durán d' arxiver de Cervera, y en 11 d' Agost de 1915 fou, per lo Municipi, nomenat *Conservador del patrimoni històrich y artístich* d' aquella Ciutat. Llavors inicià la nova empresa de formar inventari gráfich de tot lo qu' existia d' art a Cervera y en localitats vehines,

ab dibuxos y plans geogràfichs, y lo molt recullit actualment ocupa algunes carpetes.

La obra d'En Durán fou coneguda, y alguns diaris de Barcelona, en 1916, se n'ocuparen ab elogi presentantla com a exemple de lo que, en altres localitats, podia ferse (1). L'ambient de Cervera li resultà estret a nostre company davant ses multiplicades sortides a Barcelona, y no volent abandonar la empresa realisada en sa ciutat natal, seguí l'exemple de Mossèn Pinós, de formarse un col·laborador. També com aquest obtingué la ajuda de la primera persona a qui anà a trovar, que fou un seu company d'escola, En Federich Gómez y Gavernet, qui, completament llech en qüestió d'arxius, es en la actualitat un intel·ligentíssim paleògraf, dedicant tot lo temps que pot a la ordenació de llibres y papers y a arreplegar obgetes pel museu, a gran utilitat de Cervera.

Mentres l'arxiu y museu continuaren instalats a la Casa Comunal, no's vegeren lliures d'oprobis: cert alcalde, per ferse grat a uns visitants militars, los hi donà uns pergamins, qu'après pogué reintegrar al arxiu, En Durán, ab no poch afany; en altra ocasió l'algutsir per encendre la estufa, estellà un vell retaule de Sant Joan. No esperà més En Durán per adoptar la resolució definitiva de treureho tot del Ajuntament, oferint la sua propria casa, en quina planta baixa quedà instalat, desde 1918, l'arxiu y lo museu, en armaris y vitrines adequats. Instal·lació portada a terme a ses propries despeses, cedint també per ella, la quantitat de 500 pessetes obtinguda, en un concurs qu'obri l'Institut d'Estudis Catalans, premiantli una Memoria, sobre reconstitució y ordenació del Arxiu Municipal de Cervera.

Tots los llibres y documents que rescatava, dels desapareguts, axis com los obgetes y publicacions qu'obtenia per augmentar lo existent, ne donava compte en lo Butlletí de la Cambra de Comerç de Cervera. Recobrà exemplars tant notables com lo valió llibre dels Privilegis, escrit en 1360 y lo llibre Vert del Racional, començat en 1448.

(1) Li dedicà un encomiàstich article En Lluis Nicolau d'Olwer, en *La Veu de Catalunya*, del 17 d'Abril de 1916, il·lustrat ab grabats.

Una de les coses que més li costà, fou ajuntar al Arxiu Municipal, lo de Protocols, que, desde la mort de Mossèn Crispí Borràs, continuava reclòs a Sant Agusti. Ademés te formada una petita biblioteca auxiliar dels investigadors, obrinhti una secció dels llibres estampats a Cervera.

En aquesta època, En Duràn donà a conixer trovalles de documents de Cervera, algunes tant interessants com lo *Misteri de la Passió* y les notes d'*Orfebreria Catalana*, que's publicàren en los volums VII y VIII de la revista *Estudis Universitaris Catalans* (1). Desde aquest moment o siga desde l'any 1916, entrà ell de ple en la vida activa literaria, que ja no la dexà més, conreuant la especialitat històrica, en forma prou diversa, segons les circumstancies li aconduhien. Lo premi referit del Institut d'Estudis Catalans, lo relacionà ab alguns elements d'aquesta entitat literaria, y s'oferí a empendre exploracions arqueològiques d'antichs poblats. Les inicià en 1915, acompanyat d'En Joseph Colomines, en lo Tossal del Mort de Tàrraga, al qual li seguí, ab major profit la d'un altre tossal nomenat de les Tenalles, a Sidamunt. D'allí passà, aquell meteix any, als poblats ibèrichs de Calaceyt, ahont havia fet profitoses excavacions del turó de Sant Antoni, en 1906. En Joan Cabré y Aguiló ab En Vidiella y N'Ejerique. Deya en lo *Butlletí* de nostra Acadèmia del 1907, en Cabré, al donar còmpte de ses importants trovalles, que no pretenia haver apurat son contingut y qu'abundaven, a flor de terra, en les altures vèhines, los objectes arqueològichs. Aquestes altures excavaren En Duràn y En Colomines, acompanyats del acadèmic senyor Bosch y Gimpera. Dirigintse per la conca del Matarranya fins a Horta, posaren al descubert no pochs cistes ibèrichs, de quals resultats se dona compte en l'*Anuari del Institut d'Estudis Catalans*.

En l'any 1917, En Duràn se dedicà a excavar les coves del barranch de la Valltorta, en termes de Tirig, Coves d'Avinromà y Albocàcer, contribuint a l'obra empresa per dit Institut d'Estudis Catalans, a causa d'haversè dat a

(1) Fou dintre d'aquests anys que publicà los dos articles primers mentats en la nota de la plana 73, com també *Notícia de llibres en inventaris de Cervera y Un fragment de Tristan de Leónis*, en català.

conexer en aquells llocs, importants y nombroses pintures rupestres de rellevant mèrit. Instal·lat en la solitaria masia del Perayre, pogué afegir nous exemplars de tant incipient art als que ja eran coneguts, al ensemps que portar ràpidament a terme les excavacions de les coves immediates.

Lo propri any 1917, passant, del Maestrat, al Penadès, explorà en terme de Sant Martí Ça Roca, un forn de terrissa romana.

Donà un tom diferent la vida de N' Agustí Durán, en aquest any 1917. L' Ajuntament de Barcelona obrí un concurs per constituir una oficina d' investigacions y publicacions històriques adscrita al Arxiu Municipal y li fou adjudicat a ell lo càrrech de subdirector (13 d' Agost de 1917), a les ordres del oficial en cap de la Comissió de Governació, qui era llavors N' Ignasi de Janer. No trigà en implantarse del tot la nova organització, separant la part històrica de la documentació, de la administrativa, y adscrivint a la primera tot quan se publicava en l' arxiu. Morí En Janer, en 23 de Novembre de 1919 y quedà N' Agustí Durán com a oficial en cap d' aquesta nova secció, la que anava a experimentar major transformació, gracies a la iniciativa de nostre recipiendari.

En primer terme se tractava per l' Ajuntament, de portar a un altre edifici, la documentació històrica, considerada la possibilitat d' un moviment popular de violencia, per virtut del qual poguessin desaparèixer los llibres y manuscrits del arxiu. Se promulgaren, en 1918, les bases del concurs per adquirir un edifici adequat, aprovant l' Ajuntament; la adquisició de la Casa del Ardiaca, enfront la Seu y lo Palau Episcopal (26 de Novembre de 1918). Se trigà a començar les obres y desde que's portaren a terme, en Abril de 1921, fins a la actualitat, que no estan acabades, la labor reorganitzadora d' aquest Arxiu y biblioteca adjunta, se déu principalment a n' En Durán. Sa activitat literaria, se manifesta, puix per axò, no ha descuidat de fer conèixer, ses inacabables troballes al arxiu de Cervera (1).

(1) Aludra a les publicacions *Del escultor Jordi de Déu (segle XIV y primers anys del XV)* publicat en la plana artística de *La Veu de Catalunya* del 24 de Janer de 1919; *La casa municipal de Cervera (contribució a la historia de la arquitectura civil catalana)* publicat al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, del 1920;

Dugues paraules encara, sobre sa reorganissació del arxiu municipal de Barcelona, que, prompte estarà totalment acabada en lo nou edifici. Les seccions les ha distribuïdes, inseguint orientacions de conformitat ab los obgetes qu'ara lo reintegren y avans no hi eren (1). Singularment la secció gràfica barcelonina iniciada, ab lo que ja contenia l'arxiu, en grabats, fotografies, plans topogràfics, projectes, etz. ve extraordinariament aumentada ab lo molt que ha lograt adquirir.

No ha sigut obstacle, aquesta reorganissació, per prosseguir ab idèntica activitat, les publicacions històriques del arxiu municipal: lo dietari o *Manual de Novells ardis*, s'ha continuat editant com avants; li ha seguit en 1920, una nova publicació de *Recull de documents y estudis*, destinada a consignar documents breus y que tenen valor d'oportunitat, donant a conixer al ensemps, treballs realitzats per la oficina; y al present va a inaugurarse la serie de *Monografies d'història y d'arqueologia local*, ab la de Sant Pau del Camp, feta per lo propi N' Agustí Duràn.

Acabaré consignant, que; lo treball qu' aquest nos acaba de llegir, es un capítol més a alegir a la història dels juheus de Catalunya, ben interesant per cert, puix relata detalls d'un color local tant expressiu, com la situació de les cadires de la sinagoga de Cervera y los noms de cada un dels seus propietaris. Ab disposicions de tota mena y ab noves de gran interès, apareix, la població juiva cerve-

L' Arxiu Històric de Cervera, publicat en *D'ací d'allà* del Agost de 1920; *Les pintures antigues de la església parroquial de Cervera*, publicat en la plana artística de *La Veu de Catalunya* del 23 de Setembre de 1920; *Documents ajuntats de jueus catalans, segle XV*, publicat en *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1920; *El pintor Joan Pau Guardiola, segle XVI*, publicat en *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, del 1921; *El segell municipal de Cervera*, publicat en *Estudis Universitaris Catalans*, 1921; y algun altre.

(1) Sots la direcció de N' Agustí Duràn, l' arxiu històric s'ha dividit en les vuyt seccions següents: arxiu municipal, contenint la documentació de Ca la Ciutat anterior al 1714; arxiu judicial format ab los papers procedents de la Vegueria y de les antigues escrivanes, adquirides de Can Dalmases; arxiu gremial, ab la documentació que s'ha anat recullint dels antics gremis; arxiu notarial, ab la especiancia de portarhi los protocols antics del Colegi Notarial; biblioteca històrica barcelonina, contenint la valiosa colecció dels diaris y periòdics de la Ciutat; biblioteca auxiliar del arxiu ab obres de consulta; biblioteca Massana ab les obres d'indumentaria que constituïren la sua especialitat; y biblioteca Toda, ab les obres de viages y altres referents a Barcelona.

rina, magníficament retratada, unes vegades dintre de tranquil·litat passatgera, altres subjecte a mil impropèris. Allí, com en totes parts, lo poble no duptava a vilipèndiar als pobres hebreus, arriuant, les autoritats locals, a tractarlos com a apestats; y si Lleyda, en 1350, prescribia, «que, negun juhèu ni juya no gos mercadeiar ab la mà, ni en altra manera tochar ab la mà, negun pà, fruyta, ni altres coses ques venen en la ciutat, sino ab una vergueta que porten en la mà» repetia Cervera la prohibició, en 1399, ab termes semblantment expressius, ço es, que, «degun juhèu no gosàs meneyar lo pa de les fleques, ni carn de carnicers».

La meua missió ha arriuat a son termini, puix he tractat de definir, en la forma que millor he sapigut, la personalitat literaria d'En Duràn y Sanpere. Siga, mon breu parlament, sincera manifestació del homenatge de consideració que la present Academia tributa als seus merits, testimoniantli la esperança que tots tenim, de que, vindrà a contribuir al major prestigi corporatiu y a impulsar lo progrés de les ciències històriques, a Catalunya, qu'es una de nostres primordials labors.

HE ACABAT.